Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 114 (12504) | 1984 чылдың май 17, четверг | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 көп.

СОВЕТ ТЫВАНЫҢ 40 ЧЫЛЫН ТӨЛЕПТИГ УТКУУР

Көдээ ажыл-агый ажылдарының допчулалы

ҮЕ ДАЛАШТЫРЫП КЕЛГЕН

Совет Эвилелиниң составынга Тываның эки тура-биле киргенинниң 40 чыл оюнуң часкы ажылдарын хову-шөлдерниң ажыл-ишчилери шалыпкын чорудуп турар. Юбилейлиг чылдың часкы хову ажылдарын кыска хуусаада бедик агротехниктиг деңнелге чорудары-биле күчүлүг К-700, К-701 болгаш өске-даа маркаларның тракторларын чогуур үезинде септеп белеткээн. Барыын-Хемчик, Кызыл болгаш Сүт-Хөл районнарның ажыл-агыйлары өскелерден эки белеткенген. Республикада хөрзүн болбаазырадыр машиналарның 97,7 хуузу, трактор сеялкаларының 95,1 хуузу, оон иштинде кукуруза сеялкаларының 85, картофель олуртур машиналарның 88,9, культиваторларның 95, минералдыг чемишчидилгелер төгер машиналарның 91,1, суг чаштырар болгаш суггарылга чорудар машиналарның болгаш дериглерниң 73,4 хуузу белеткеттинген.

Чазын тарыыр тараа культураларын чаштырары-биле республикада 22,5 муң тонна урезинни чажар шынарынга чедир арыглап белеткээн. Ол хынаттынган урезиннерниң 72,1 хуузу бооп турар. Оларның 12,3 муң тонназы бирги болгаш ийиги класстың урезиннери. Таңды районнуң совхозтары эки шынарлыг урезиннерни белеткеп алган. Ол белеткеп алган урезиннерниң 78,5 хуузу бирги болгаш ийиги класстыы. Көдээ ажыл-агыйның дуржулга станциязының бүгү урезиннери бирги болгаш ийиги класстыынга хамааржып турар. Кызыл районнуң ажыл-агыйларының белеткеп алган урезиннериниң шынары база эки.

Часкы тарылгага урезин белеткелин республиканың чамдык ажыл-агыйлары ээхарыысалга чок чорутканын чугаалаза чогуур. Чижээ, Бай-Тайга районнуң совхозтарының белеткеп алган урезиннери чажар шынарынга чедир арыглаттынмаан болгаш оон 44,6 хуузу боктуг, Сүт-Хөлдүүнде —62,6, Чөөн-Хемчиктиинде— 39,5, Тес-Хемниинде —74, Тожу районнуң совхозтарында шуптузу боктуг бооп турар. Чажар шынарынга чедир арыглап алырының бүгү аргалары бар турган. Бо районнарның бүгү совхозтарында четчир тараа арыглаар пунктулар болгаш тараа арыглаар нарын машиналар бар. Бо ажылды эки организастап шыдаваан болгаш мону шыңгыы контрольга албааны районнарның көдээ ажыл-агый эргелелдеринин, урезин хынаар инспекцияларның болгаш совхозтарның агрономнарының буруузу.

Бо чылдың май 1-де байдал-биле алырга, республиканың совхозтарының шөлдеринде 78,2 муң тонна органиктиг чемишчидилгелерни сөөртүп төккен, оон иштинде суггаттыг черлерде 52,5 муң тоннаны төккен ийикпе, 1983 чыл-биле деңнээрге 126,6 хуу бооп турар. Бай-Тайга, Барыын-Хемчик, Өвүр, Чөөн-Хемчик, Таңды, Бии-Хем, Каа-Хем болгаш Кызыл районнарның ажыл-агыйларының шөлдеринде дыка хөй органиктиг чемишчидилгени төккен. «Сельхозхимия» болгаш совхозтарның элбекшил отрядтары бо талазы-биле улуг ажылдарны кылып чоруткан.

Сүт-Хөл, Улуг-Хем, Тес-Хем, Эрзин районнарның совхозтарының шөлдеринде төккен органиктиг чемишчидилгелер эрткен чылдаазындан эвээш болган, а Тожу районнуң совхозтарында шөлдерде чаңгыс-даа тонна органиктиг чемишчидилгени төкпээн. Минералдыг чемишчидилгелерни республикада 6,7 муң тоннаны төккен, а оон иштинде суггаттыг черлерде төккени 1,6 муң тонна. Барыын-Хемчик, Таңды, Бии-Хем, Каа-Хем болгаш Кызыл районнарның совхозтарында бо ажылды организастааны багай эвес.

Республиканың чер ажылдакчыларының бо хүннерде кол сорулгазы — хөрзүннүң тарылга мурнунда ажылдап кылыышкынын болгаш чазын тарыыр тараа культураларын чажарын чогуур үезинде чорудары. Тараа культураларын, картофельди болгаш ногааны тарыыр үе келген. Ынчангаш тарылганы кыска хуусаада эки шынарлыг чорудары эргежок чугула.

Май 14-теги байдал-биле алырга, республикада чазын тарыыр тараа культураларын 52 муң гектар шөлде тараан ийикпе, азы ол планның 22,1 хуузу бооп турар. Каа-Хем районда 16,1 муң гектар черде, Бии-Хемде 9 муң гектар черде, Барыын-Хемчикте 2 муң гектар черде тараан. Чамдык районнар ногаа тарылгазынче болгаш картофель олуртулгазынче кирипкен. ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг, «Ленинчи орук», «Чыраа-Бажы», «Х Улуг хурал» совхозтар картофельди олуртуп эгелей берген. Республикада ниитизи-биле 50 га картофельди олурткан болгаш 25 га черде ногааны тараан.

Морковь, согуна болгаш өске-даа ногаа культураларын тарыыр үези чедип келгени-биле бо ажылды шалыпкын чорудары чугула. Арбуз тарыыр үе база-ла чоокшулап келген. Бо ажылдарны дүрген, эки шынарлыг чорудар болзувусса, он бирги беш чылдың дөрткү чылында тараа болгаш ногаа культураларының элбек дүжүдүн өстүрүп ап болур арга бисте бар.

ЧЕР КЫРЫНЫҢ КОСМОНАВТЫЛАРЫ

ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының Сибирь салбырының Красноярскиде Биофизика институдунга экипажтың киржилгези-биле хаалгыг экологтуг системаны тургузарының талазы-биле ажылдың беш ай хуусаалыг дуржулга-шенелдезин кылган. Бистиң бөмбүрзээвистиң биосферазы-биле харылзаа чок байдалда «Кижи — нарын тургузуглуг үнүш» дээр комплексилиг биологтуг системага амыдыралга эргежок чугула курлавырларны тургузуп ап болуруның аргазы эң баштай бадыткаттынган.

Институтка чогаадып тургускан «БИОС-3» дээр комплекс-чуртталга чери элээн каш үргүлчүлелдиг шенелделерни кыдыр арганы берген. Бир эвес космостуң орбита станцияларынга сугну болгаш агаарны нарын тургузуглуг арыглаашкын системалары болгаш шуурлер арыглаар болза, «БИОС-3»-ке ол ажылды үнүштер күүседир.

«БИОС-3» дээрге кандыг-даа дааш эртип, дыңналбас болгаш кылын шил соңгаларлыг, кирер аксы шлюз өрээлчигештерлиг чуртталга чери болур. Ооң фитотроннарынга янзы-бүрү үнүштерни, оларның-биле кады кызыл-тасты, помидорларны, огурецти өстүрүп турар.

Комплекстиң экипажының кылып күүсеткени хөй хемчээлдиг эртем ажылындан аңгыда, Чер кырының космонавтарының үлүүнге дүжүт ажаап алырының эвээш эвес ажылы база таварышкан (олар тарааны кургадып база бастырар, кылып алган далганындан хлебти быжырар, боттарынга үнүштерден аъш-чемнерни белеткээр ужурга таварышканнар). Чер кырының хемчээли-биле деңнээр болза, ооң иштинге дүжүт аңаа дыка бедик болган: кызыл-тас гектардан-на 130 центнер чедир тарааны берген.

Инженер-механик Николай Иванович Бугреев, инженер-химик Сергей Степанович Алексеев болгаш инженер-электрик Леонид Иванович Мозговой составтыг экипаж-биле шенелде чедишкинниг доозулган. Эртем келир үеде космос корабльдеринге болгаш орбита станцияларынга хаалгыг экологтуг системаларны ажыглаарының үндезини болур чаа-чаа түңнелдер-биле байлакшаан.

ЧУРУКТА: экипаж кежигүнү инженер-механик Н. Бугреев.

Ю. БАРМИННИҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

Делегейниң Москва хоорайда ийиги музыка фестивалының киржикчилеринге болгаш аалчыларынга

Совет Эвилелиниң найысылалында чыылган делегейниң ийиги музыка фестивалының киржикчилеринге болгаш аалчыларынга чүректиң ханызындан байыр чедирип тур мен.

Амгы үеде быжыг чаңчыл апарган ол музыка байырлалының ужур-дузазы улуг. Он-он чурттарның музыка уран чүүлүнүң дэпшилгелиг ажылдакчыларының, делегейниң калбак хөй-ниитизиниң кичээнгейин фестивальдың бодунче хаара тудуп турары таварылга эвес. Ооң «Музыка гуманизм дээш, тайбың болгаш улустар аразынга найырал дээш» —деп, девизи мурнакчы уран чүүл интеллигенциязының күзел-соруун илереткен, уран чүүлге ынак миллион-миллион кижилерге чоок болгаш билдингир. Кижиниң чогаадыкчы, тургузукчу ажыл-чорудулгазы чүгле тайбың байдалда бүдүнгүр болуру чүвениң ужурун билир бүгү кижилерге билдингир.

Бүгү-ниитиниң тайбыңны быжыглаарындан, ядролуг дайынның кыжаныышкынын узуткаарындан артык харыысалгалыг, оон артык чугула сорулга бөгүн чок бооп турар. Ол өндүр улуг эчис сорулганы чедип алырынга музыка уран чүүлүнүң ажылдакчылары чугула болгаш хүндүлүг рольду ойнап турар. Музыка — очулга херелеттинмес уран чүүл болур. Ол кижилерни сырый каттыштырар, улуг чаагай идеалдарның эрге-ажыктары дээш маадырлыг чорукта рже сорук киирер, кижилерниң сагыш-сеткилин болгаш угаан-бодалын хайныктырар аргалыг.

Совет Эвилели бодунуң бүгү төөгүзүнүң иштинде ленинчи чагыгларга шынчы болбушаан, улустар аразынга найыралдың болгаш бот-боттарын билчириниң идеяларынга кажан-даа шынчы бооп, тайбыңны камгалаар болгаш быжыглаар дээш бодундан хамааржыр бүгү чүүлдерни кылып келген болгаш кылып-даа турар. Чогум-на ынчангаш бистер музыкантыларның бо бүгү-делегей чыыжының бистиң черивисте эртип турарынга онза өөрүп турар бис.

Делегейниң Москвада ийиги музыка фестивалының киржикчилеринге болгаш аалчыларынга чайынналчак уран-чечен сонуургалдарлыг болуп, оларның уран чүүлдүң чечектелиишкини дээш, тайбыңның болгаш улустар аразынга найыралдың эрге-ажыктары дээш буянныг-чаагай ажыл-чорудулгазынга чаа-чаа чедиишкиннерлиг болурун сеткилдиң ханызындан күзеп тур мен.

К. ЧЕРНЕНКО.

МУЗЫКА ТАЙБЫҢГА БАРААН БОЛУР

Тайбыңның, бурунгаар дэпшилгениң, социал шынның чоруктуң идеалдарын алгап-йөрээген музыка уран чүүлүнүң эң дээре чогаалдарында бөмбүрзектиң улустарының идегелдерин болгаш дүвүрээшкинниң, хайнышкынның болгаш тура дүшпес XX чүс чылдың күчүлүг аялгаларын көргүзүп турар.

Делегейниң Москвада ийиги музыка фестивалының киржикчилерин ындыг өндүр-улуг хүлээлгени күүсединче чүткүл сырый каттыштырган. Ооң буянныг-чаагай «Музыка гуманизм дээш, тайбың болгаш улустар аразынга найырал дээш» деп девизи — бежен ажыг чурттардан келген бурунгаар дэпшилгелиг музыка мастерлерин чыгтан.

Ол хөй төлээлекчилерлиг чыыштың Совет Эвилелинге болуру чаңчыл апарганы ханы утка-шынарлыг.

Фестивальдың байырлыг ажыдыышкыны май 15-те П. И. Чайковский аттыг консерваторияның улуг залынга болган. Ажыдыышкынынга СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы Г. А. Алиев, культураның көскү ажылдакчылары, хөй-ниитиниң төлээлекчилери, даштыкы аалчылар олурушканнар.

Делегейниң ийиги музыка фестивалының киржикчилеринге болгаш аалчыларынга эш К. У. Черненконуң чедирген байырын олар үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны-биле уткаан. Байырлыг чагааны фестивальдың оргкомитединиң даргазы, ССРЭ-ниң Композиторлар эвилелиниң баштаар чериниң бирги секретары Т. Н. Хренников номчаан.

Ол фестивальдың бүгү киржикчилериниң болгаш аалчыларының өмүнээзинден чылыг сөстери болгаш чаагай күзээшкиннери дээш Константин Устинович Черненкога чүректиң ханызындан өөрүп четтиришкинин илереткен. Бо болуушкунуң Чер кырынга тайбыңны быжыглаарының хереениң, улустар аразының найыралының болгаш бот-боттарын билчириниң чугула фактору болур ужур-дузалының дугайын совет удуртукчунуң фестивальче кичээнгей салып турары херечилеп турар. Бо хүннерде Москвага чаңгыланыр музыка тайбыңның болгаш бурунгаар дэпшилгениң ыдыктыг хереэ дээш бүгү диптерде демисежип турар бүгү кижилерниң үннери-биле каттыжар дээрзинге бүзүрелин оратор илереткен.

Моссовет күүскомунуң даргазы В. Ф. Промыслов, ССРЭ-ниң культура министриниң оралакчызы Е. В. Зайцев фестивальдың киржикчилеринге байыр чедирген.

А. Райчев (Болгария), М. Ш. Бенани (Алжир), Н. Терахара (Япония), К. Паласио (Испания) амгы делегей үезинде музыкага онаашкан чугула рольдуң дугайын чугаалааннар. Олар бистиң үениң композиторларының эң улуг көрүлдезинге — Москва фестивалынга киржири-биле чалааны дээш өөрүп четтиргеннер.

Фестивальды ажыттынган деп чарлаан. Совет Эвилелиниң күрүне Гимнизи байырлалдыы-биле чаңгыланган.

Ада-чурттуң уран чүүлүнүң төөгүзүнүң алдарлыг арыннары-биле холбашкан залга музыка чаңгыланып эгелээн. Фестиваль ажыттынган! Ол он хонук үргүлчүлээр.

(СЭТА).

БО НЕДЕЛЯДА ДООЗАР

Тараалан Чедерниң ховуларын чиңге-чиңге дилиндектер угулзалаан ширтек сыры сагышка кирер: күзүн чашкан көк-тараа ногаарарып, аңгыстар агарып, а болбаазырадып каан шөлдерниң бараны карарып көстүр. Хөрзүннү ажылдап кылганының дескизи аажок, сантырга, хол-биле хоюглай суйбагылап каан-даа ышкаш. Мурнуку чылдардагызы дег хөй бок үнүштер база чок. Кызыл районда «Тиилелге» совхозтуң девискээринге чоруурга ындыг.

— Бистиң совхоз бо чылын чүгле тараа культураларын безин барык-ла он ийи муң гектар черге тарыыр. Аңаа белеткелди эрткен чайын-на эгелээн бис. Ам тарылганың бачым болгаш харыысалгалыг үези келген. Совет Тываның дөртен чыл оюнуң чылында бедик дүжүттү алыр дээш бүгү күжүвүстү салып тур бис —деп, совхозтуң директору, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутады Вадим Оюн чугаалады.

Тыва АССР-ниң алдарлыг механизатору, коммунист Хүреш-оол Моңгуштуң удурткан № 2 хову-трактор бригадазының турлааның чоогунда К-700-тер чаржып тур. Тараа чажар дилиндектерниң кыдыынче үнүп-даа, орту чедип-даа, төндүрүп-даа турары бар. Агроном Куулар Каң-оол-биле бригадир сеялкаларның истерин казып, урезинниң ханызын хынаан тур. А шөлдүң кыдыында техниктиг дуза чедирер машина. Каңнакчы Александр Дажы, кылыр өске ажыл тыппайн, база-ла хөрзүннү идиниин ээжээ-биле ыя баскылап, тракторларның ажылдаарын хайгаарап тур.

— Баштайгы хүннерде сеялкаларның чажар хемчээлин таарыштырып, кожуг машиналарының ажылдаарын эдиктирип алдывыс. Сес тракторлуг бис. Шуптузу хөрзүн камгалаар дериг-херекселдер-биле бүрүн хандыртынган. 2800 гектар кызыл-тастың арткан кезиин бо неделяда. Совет Тываның 40 чылынга тураскааткан 40 шалыпчы неделяның чээрбиги неделязында тарып доозар бис. Оон соонда 800 гектар сула артар, ону тарыырынга биске үш хүн четчир—деп, бригадир чугаалады.

Бо чээрби хире-ле кежигүннүг бичии коллектив күш-ажылдың организастаарының дэпшилгелиг аргазы-биле ажылдап турар. Ында ажыл-иш бачым-даа болза, мөгүденчиг чүве чок, шупту план ёзугаар чоруп турар: кымның чүнү кылыры, ооң хемчээли, хонук-хуусаазы туржук, үнер чарыгдал болгаш алыр акша-төлевир безин баш бурунгаар тодараттынган. Бригада нерээзи-биле ажылдап турар коллективтиң чуруму ындыг.

Бригадада кижи күжүн-даа, машина-техниканы-даа, кывар-чаар материалдар болгаш артык кезектерни-даа ап көөр болза, боттарынга херегләэниинден артар чүве чок. Чамдык бригадаларга «күш чедишпес» деп чугаа бо-ла дыңналыр. Күжү четчир-даа болза, «ам бир трактор херек бе» дээр болза, амырай-ла бээр. А бо бригадада ындыг эвес, харын, дөрт чарыгдалдарны эвээжедир дээш туржуп турар. Эрткен чылын оларның бүдүрген продукциязының бот-үнезиниң республиканың ортумак деңнелинден үш катап эвээш болган ужуру ында. Чиик үнелиг хөй продукцияны бүдүрерге, төлевир база хөй болур. Үк бригаданың кежигүн бүрүзү эрткен чылын ортумаа-биле ай санында 396 рубль, а мурнакчылары 500 ажыг рубль ажылдап алган.

Бригаданың турлаанда база артык чүве чок. Ийи бичии бажыңның бирээзинге чурттаар, бирээзинге чемненир. Столовазы кызыл-булуң база болуп турар. Ында телевизор, радиоприёмник, шыдыраа дээш, чок-ла чүве чок. Бир центнер продукция бүдүреринге эрткен чылын каш акша үндүргенин, бо чылын кашты планнаанын болгаш кывар-чаар материалдарга, чемишчидилгеге, автотранспортка культура аайы-биле болгаш ниити бригаданың чарыгдалдарын база кызыл-булуңда аскан көргүзүглерден билип ап болур. Шөлдерниң болгаш тарылга ээлчештирилгезиниң чуруу, продукция бүдүрерге дөрт чарыгдалдар анализи, хүнде кылган ажылдар демдеглели, социалистиг хүлээлге болгаш өске-даа материалдарны мында делгээн. Ынчангаш механизаторларның чүгле агротехника эвес, экономика талазы-биле билии база быжыг. Агроүлетпүр комплексиниң айтырыгларының талазы-биле республиканың экономиктиг чөвүлел хуралының материалдарын олар улуг сонуургал-биле таныжыпканнар. Ам олар эң эвээш чарыгдалды үндүрүп турган, эң хөй дүжүттү алырын шиитпирлээн ажылдап турарлар.

Бригаданың ажылының чедиишкининде ооң удуртукчузу Моңгуш Хүреш-оолдуң киирип турар үлүү улуг. Механизаторларның ажылы-даа, амыдыралы-даа ооң харыысалгазында. Салдынган сорулгаларның күүселдези бригадирден дөрт хамааржыр. Коммунист Моңгуш Хүреш-оол ону эки билир.

К. ЧООДУ.

Ажыглалга кирер тудугда

КҮШ ЧЕТЧИР, А ХАНДЫРЫЛГА...

Улуг хемчээлдиг чуртталга бажыңнары, бүдүрүлге черлери найысылалга чылдың-на немежип, хоорайны улам-на чаартып, чалыыткадып турар. Бо чылын ындыг тудугларның санынга калбак панельдиг бажың тудуунуң комбинады кирер. «Тудуг кезектери» комбинаттың ийиги ээлчээ болур ол тудугну эрткен чылын-на тудуп эгелээн. Чаа комбинат сөөлүнде баргаш барык-ла бүдүн квартал хире черниң шөлүн ээлептер. Амгы хүннерде ында ажыл-иш хайымныг. Комбинаттың кол корпузунуң тудуун Совет Тываның 40 чыл оюнуң бүдүүзүнде ажыглалга киирер сорулгалыг болганда, шалыпкын болгаш бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаар апаар. Ону ында тудугжулар, шеверлекчилер, сантехниктер эки билип турар.

Комбинат тудуунуң ийиги ээлчээнде тудуг ажылдарының темпизи кандыгыл? Бо айтырыгларга харыылавышаан база аңаа сылдап алгаш, ажылда бар четпестерни сайгарып көөрүн оралдажыйн. Баштай борта «Нулевые циклы» тудуг эргелелиниң тудугжулары келгеннер. Олар ында ам-даа ажылдап турарлар. Тудуг чаа-ла эгелеп турда, кылыр ажылдар-даа четчир, тудуг материалдары-биле хандырылга-даа багай эвес турган. Сөөлгү айларда байдал ындыг эвес апарган. Ол дугайын бригадир Ю. И. Кузнецов улуг дүвүрел-биле чугаалап ор:

— Бистиң бригадавысты «Тудуг кезектери» комбинат бетон-биле бүрүн хандырар ужурлуг турган-ла, ону болганчок-ла үзүптер фактылар ай санында болуп турар. Дерилгелер тургузар стойкалар кылыры-биле опалубканы белеткеп алырывыска, олче кудар бетон чок боор. Ону манааш, чамдыкта неделя чеде бээр-дир бис. Ол аразында ажылчыннарны анаа тургуспас дээш, өске аап-саап ажылдарже октап, чардыктырар улус тур бис. Мындыг чоруктар күш-ажылдың сагылга-чурумун үрээр азы прогул кылыр таварылгаларга чедирип тур.

Бригадирниң бо сөстери ол тудугда бо хүнгү байдалды шыны-биле бадыткап турар. Ол бригадада даңзы ёзугаар санаттынып турар 41 ажылчынның ажылга киржилгези доктаамал эвес. Ортумаа-биле оларның 30 хирези хүн бүрүде ажылче үнүп турар. Мынчап кээрде план күүселдезинге улуг шаптыктыг апаары билдингир. Чүге дээрге чыл эгезинде социалистиг хүлээлге ап турган, ай санында нити күүсетсе чогуур ажылдарның хемчээлин 41 кижиге онаалтыр алган болгай. Ажылды баш удур ынчаар планнап, хуваап каан турда-ла, чурум үрекчилери ам-даа читпээн. Бригада чөвүлели бо айтырыгга хамаарыштыр чамдык хемчеглерни ап турза-даа, ону деткиир, ажыл-херек кырынга боттандырар талазы-биле тудугнуң профэвилел комитеди эки дуза көргүспейн, сагылга-чурумну экижидер дээш шыңгыы негелделиг ажылдавайн турар.

Комбинаттың кол корпузунда хоюдулга-бетон белдирин эрги төлевилел ёзугаар кылган. Аңаа чаа конструкцияның дерилгезин тургузар апаарга, эрги ажылдарны эде кылыр ужурга таварышкан. Төлевилекчилерниң бо частырыы тудугжуларның ажылынга улуг шаптыктыг болуп турар. Чүге дээрге, катап эде кылыр ажылдар хөй, ынчангаш хөй үе-шак аңаа чарыгдаттынып турар. Бо таварылгада ажылдың темпизиниң дугайында чугаа кылыры артык боор. Ооң уламындан бригада апрель айда 93 муң рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын кылыр турган, ону 65 муң рубльге күүсеткен.

Ол-ла комбинат тудуунда № 81 тудуг эргелелиниң В. И. Бедаревке удурткан бригадазы ажылдап турар. Бо бригада фильтрлер болгаш механиктиг арыглал блоктарының, металл складтарының тудуун кылып турар. Мында байдал база ындыг: хандырылга багай. Кызылдың болгаш Элегес-Аксының заводтарындан тууйбу эккээрин үзүктелдире бээр. А чамдыкта келген тууйбуларның шынары багай болур. Хемчээли чаңгыс аай эвес, күрүне стандартынга дүүшпес: узун-даа, кыска-даа боор. Ынчангаш ону таарыштыр салып, аңдара-дүңдере тудуп, хемчээй каап турда, хөй үе чарыгдаттынар. Ооң кадында бригада кежигүннериниң ажылдан үнер-кирер чорууннуң хөйүнден ажыл бүдүрүкчүлүг эвес. Чаа кижилерни өөредип, ажылга чаңчыктырып алырга-ла, олары алыр акша, шалың эвээш дээш чоруй баар. Мындыг чүүлдер ажылчыннарны ажыл-биле эки, доктаамал хандырбайн турары-биле база болуп турар.

Тудуг ажылынга кол күш — кран болур. Амгы үеде көдүртүр кран чокта тудугга кандыг-даа ажыл кылдынмас дээрзи кижи бүрүзүнге билдингир. Ындыг турбуже бо улуг тудугда авто болгаш көдүртүр краннар үзүктелиишкиннинг ажылдап турары — хоочураан аарыг-биле дөмей апарган. «Нулевые циклы» тудуг эргелелиниң Ю. И. Кузнецовка удурткан бригадазында быжыглаан автокран черле орта ажылдап көрбээн. Чок болза бодунуң «хоочузу» киргеш, үрелгеш туруп алыр, бирде ооң чолаачызы башкарыкчызы Ф. Г. Ефиндеевтиң келдизи кедерээш, чаңгыс хүн эвес, а бүдүн неделя-даа ажылдавайн баар. Тыва улус: «Багын чугаалаарга, бачыды арлыр» дээр чүве. Ынчангаш арага ижип алганда ажылын уттуптар багай чаңчылын каап, эттинип алырын Федор Гасанович нерээн. Ол ам-даа түңнел чок болуп турар.

Ажыы-биле чугаалаарга, көдүртүр краннарның багай ажылы, оларның үрели бээри, ажыл чок анаа турар үезиниң хөйү чүгле бо тудуг объектизинде эвес, а Кызылдың өске-даа тудугларында барын чаңгыс эвес удаа көрген, ону билир мен. Ол дугайын «Шын», «Тувинская правда» солуннарга хөй катап шүгүмчүлээн. Маңаа харыы колдуунда-ла чок болуп артып турар. Бо айтырыгны үзе шиитпирлээр талазы-биле Кызылда № 14 механизация эргелелиниң удуртукчулары шыңгыы хемчеглерни алыр үези келбээн бе?

Калбак панельдиг бажың тудуунуң комбинадында бо хүннерде «Тыва тудуг» трестиң № 48, 81, «Кызыл тудуг», «Кызыл үлетпүр тудуг», «Нулевые циклы» эргелелдериниң чамдык коллективтери болгаш сантехниктер ажылдап турар. Ол тудугда техника-даа, кижи-даа күжү четчир кылдыр мөөңнеттинген. Оларның ажылында чамдык четпестерни бижип, олче ол коллективтерниң удуртукчуларының кичээнгейин угландырдым. База бир бодал бар. Эрткен дөрт айда тудугжулар 1 миллион 30 муң рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын кылыр планын 446 муң рубльге күүсеткен. Кошкак ажылдың түңнели ындыг болган. Комбинаттың тудуун улам шуудадыр, ону хуусаазында ажыглалга киирер дээр болза, ында хөй техниканың, кижиниң күчү-күжүн чөп ажыглаар, оларны чугула херек тудуг материалдары-биле хандырар, краннарның ажылын үзүктелиишкин чок болдурар херек. Чүгле бо таварылгада бедик бүдүрүкчүлүг, үре түңнелдиг ажылдап болур.

Ш. ДОРЖУ,
«Шынның» корр.

ОРГКОМИТЕТ ХУРАЛЫ

Республиканың ажылчы чоннарының бот-тывынгыр уран чүүл коллективтериниң Совет Тываның 40 чылынга уткуштур көрүлде фестивалын эрттирер оргкомитеттиң хуралы дүүн болган. Ону оргкомитеттиң даргазы, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы К. А. Маспык-оол эрттирген.

Фестивальдың I болгаш II ээлчеглериниң чоруп турарының база III ээлчегге белеткелдиң дугайында республиканың культура министриниң оралакчызы Л. М. Борисова дыңнадыг кылган.

Ажылчы чоннарның бот-тывынгыр уран чүүл коллективтериниң фестивалының III ээлчээ бо чылдың июнь 30—июль 1 хүннерде эгелээр дээрзин аңаа демдеглээн. Аңаа бүгү районнарның төлээлекчилери киржир болгаш ботарының уран талантызын бараалгадыр. Бүгү-ле жанрлар аайы-биле көрүлде база ол болур.

Ол ышкаш фото-чуруктарның, киночуруктарның база өске-даа чурулга уран чүүлүнүң, аргаан, дааран хептерниң делгелгелери база болгулаар.

Фестиваль чүгле Совет Тываның 40 чылынга эвес, харын немец-фашистиг ежелекчилерни чылча шапканының 40 чылынга база тураскааттынар.

(Бистиң корр).

Советтер амыдыралы

ҮЕНИҢ НЕГЕЛДЕЗИНГЕ ДҮҮШТҮР

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң апрель (1984 ч.) Пленуму, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң он бирги чыыжының бирги сессиязы улус депутаттарының чер-чер Советтериниң моон соңгааргы ажыл-чорудулгазынга улуг сорулгаларны салган.

Эш К. У. Черненконуң СЭКП ТК-ның апрель (1984 ч.) Пленумунга чугаазын Советтер, бүгү ажылчы чоннар эң чугула ужурдузалыг документ, чоннуң чаагай чоруунуң болгаш тайбың амыдыралының дугайында, бистиң Төрээн чурттуувустуң экономиктиг болгаш социал депшилгезин дүргедедириниң дугайында партияның, чазактың сагыш салыышкынының бүзүрелдиг бадыткалы кылдыр хүлээп ап турар. ССРЭ-ниң политиктиг үндезини, социалистиг тургузуушкунунуң күчүлүг чепсээ — Советтерниң ажыл-чорудулгазын улам ыңай сайзыраңгайжыдары бирги чергениң ужурдузалыын эш К. У. Черненко демдеглээн.

Улус депутаттарының Советтериниң ажылын улам экижидер, СЭКП-ниң социал-экономиктиг политиказын боттандырарынга оларның ролюн бедидер талазы-биле партияның ада сагыш салып турарын Кызыл районнуң чер-чер Советтериниң ажылдакчылары сеткил ханыышкын-биле хүлээп алган болгаш эш К. У. Черненконуң чугаазында айтыышкыннарны болгаш чүүлдерни амыдыралга боттандырар дээш күжениишкиниг ажылдап турар.

Партияның, чазактың бүгү-ле чүүлдер дугайында доктаамал болгаш ажылгыышчи сагыш салыышкынынга хей-аът кирип, партияның XXVI съездизиниң, СЭКП Төп Комитединиң ооң дараазындагы Пленумнарының шиитпирлерин амыдыралга боттандырар, Совет Тываның 40 чыл оюнга уткуштур хүлээп алган планныг даалгаларның болгаш бедиткен хүлээлгелериниң күүселдези дээш социалистиг чарыштың күүсеттинип турарын улус депутаттарының район Совединиң күүсекчи комитеди доктаамал кичээнгейге алган.

Он бирги беш чылдың дөрт дугаар чылының бирги кварталын районнуң үлетпүр бүдүрүлгелери, садыг, коммунал ажыл-агый, амыдырал хандырылга черлери, кино четкизиниң дирекциязы, «Тыва септелге-тудуг» трестиң Каа-Хем суурда септелге-тудуг участогу чедиишкинниг доосканнар. Районнуң үлетпүр бүдүрүлге черлеринден бирги кварталдың түңнели-биле эът-сөөк далганы бүдүрер завод үлетпүр продукциязын саарарының планын 115 хуу, эът-сөөк далганы бүдүрериниң планын 105,2 хуу ажыр күүсеткеш, бирги черни алган. Кызыл ыяш-ажыл чери планныг даалгаларны болгаш алган социалистиг хүлээлгелерин күүседип алган. Тудуг организацияларының иштинден «Тыва септелге-тудуг» трестиң Каа-Хем суурда септелге-тудуг участогу тудуг-монтаж ажылдарын 101,8 хуу, ооң иштинде бодунуң күжү-биле 103,2 хуу күүсеткеш, бирги черни алган. Эрткен чылдың бо үезинге деңнээрге тудуг-монтаж ажылдарының хемчээлин 2 хуу улгаттырган. Планныг даалгаларны Кызылдың орук септелге-тудуг эргелели, «Тыва кедээ тудуг» трестиң №№ 62, 1317 дугаарлыг көжүп чорууp механизастаттынган колонналары чедип алганнар.

Районнуң садыг организацияларындан, бирги черни бараан саарылгазының планын 107 хуу, белеткел эргилдезин 138,9 хуу күүсеткеш, ол-ла көргүзүглерни эрткен чылдың бо үезинге деңнээрге 127,3, 140,3 хуу кылдыр ажыр күүсеткеш, Кызыл райпозу чедип алган. Боттарының планныг даалгаларын күүседир талазы-биле районнуң холушкак бараанннар садыы, «Тиилелге» совхозтуң ажылчын кооперациязы эки ажылдааннар.

Чамдык чедиишкиннер-биле чергелештир тудуг организацияларының ажылында четпестер ам-даа бар. Чижээлээрге, «Тыва кедээ тудуг» трестиң көжүп чорууp механизастаттынган колонналары эрткен чылдың бо үезинге деңнээрге тудуг-монтаж ажылдарын күүседириниң темпизин № 62 КМК— 57 хуу, № 1317 КМК—6 хуу. «Тыва совхоз тудуг» каттыжыышкынының № 2 КМК-зы 26,5 хуу кудулатканнар. Ол-ла тудуг организацияларының кылып турар тудугларының шынары ам-даа кудуку деңнелде артпышаан болгаш ажылдакчыларның талазындан күш-ажылдың сагылга-чурумун үрээр, прогулдаар, ажыл шагы үзер чоруктар үргүлчүлеп турар. Чүгле I кварталда прогул кылганының түңнелинде 29,5 муң рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын чедир кылбаан. Тудуг организацияларының удурукчулары эштер Новицкая, Фандюшин, Южаков олар күш-ажылдың сагылга-чурумунуң үрекчилери-биле дээштиг ажылды ам-даа кошкак чорудуп турарлар. Ооң түңнелинде Баян-Колда, Сукпакта каттышкан 624 өөреникчи өөренир школаларның тудуу, Каа-Хем суурда СЭКП райкомунуң болгаш 140 орунннуг уруглар садының тудуглары чогуур хуусаазында туттунмайн турар.

Республиканың юбилейин төлептиг уткуур, үениң негелдезин ёзугаар ажыл-херекти мобилизастаар талазы-биле район Совединиң болгаш чер-чер Советтериниң күүскомнары тодаргай ажылдарны, практиктиг хемчеглерни ам-даа боттандырып чорудар.

А. КӨШКЕНДЕЙ,
улус депутаттарының Кызыл район Совединиң күүскомунуң даргазының оралакчызы.

ЭСТОН ССР. Пылвас РАҮК-та ажыл-агый аразында тургустунган хаван эъди бүдүрер талазы-биле комбинаттың бирги ээлчээ ажылдап эгелээн. Ында бүгү ажылдарны механизастаан. Чаа бүдүрүлге чериниң сорулгазы — мал семиртир ажылды кылыр өске ажыл-агыйларга эки уксаалыг хаван оолдары өстүрүп бээри болур.

Комбинаттың комсомолчу-аныяктар коллективи бо чылын ол бүдүрүлге чериниң долу күш-биле ажылдап эгелээрнинге чедир 24 муң ажыг хаван оолдарын алырын хүлээнген. Ол дээрге, планнаан даалгадан дыка ажыг-дыр.

ЧУРУКТА: комбинаттың директору Х. Аабрамс (солагай талазында) болгаш оператор Э. Сикамяга.

Э. НОРМАННЫҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

Часкы хову ажылдары

«АК-ТУРУГНУҢ» ХОВУЛАРЫНДА

Улуг-Хем районда «Ак-Туруг» совхозтуң Дөлээ Дамбаага удурткан трактор-хову бригадазының механизаторлары часкы хову ажылдарын кыска хуусаада, шынарлыг доозар дээш күжениишкиниг ажылдап турарлар.

Совхозтуң механизаторлары часкы тарылгаже кирзе чогуур янзы-бүрү маркалыг 19 тракторну өй-шаанда септеп кылгаш, белениниң шугумунда тургускан турган. Ол ышкаш сеялкаларны, илиирлерни, андазыннарны, кукуруза болгаш картофель олурттур машиналарны хову-трактор бригадаларының төптери Аймыырлыгга, Улуг-Хову куску сезон эртерге-ле чыскаап тургускаш, шуптузунуң бок-довураан аштап, чамдык үрелген кезектерин солуп, септеп кылган.

Совхозтуң дирекциязы совхозта бүгү механизаторларның, ажылчыннарның болгаш суггатчыларның каттышкан хуралын бо чылдың апрель эгезинде кылгаш, орта совхозтуң улуг экономизиниң, улуг агрономунуң илеткелдерин дыңнап, чамдык чедиишкиннерни болгаш кылып четтикпээн ажылдарны база бо юбилейлиг чылда кылза чогуур ажылдарның дугайын ханы чугаалажып дугурушкан болгаш социалистиг чарыштың бүгү негелделериниң аайы-биле кылган планны бадылаап, кожавыста «Найырал» совхозтуң тараажыларын чарышка кыйгырганнар.

Совхозтуң тараажы механизаторлары апрель 15-те часкы шык базырыышкынынче массалыы-биле киргеш, кыска хуусаада чедиишкинниг дооскан. Бригада 1100 гектарның шыгын базырып илиирттээн. Шык базырыышкынынга совхозтуң хоочун механизатору, район Совединиң депутады Сындан-оол Сандактың удурткан ботторулга-чарылгалыг звенозунуң кежигүннери эки ажылдаан. Олар Улуг-Ховунуң, Кара-Сугнуң болгаш Ооругнуң шөлдеринде эрткен чылын чарып белеткээн черлерниң шыгын базырып илиирттээннер. Шык базырарынга хоочун трактористер Кара-оол Кенден, Деспижек Чымчак-Кара болгаш аныяктар Пётр Сумбаа, Бавуу Бүрбүжап, олар тергиидеп, хүн онаалдазын үргүлчү 120-ден 150 хуу чедир күүседип келгеннер. Звенонуң механизаторлары 625 гектарга минералдыг чемишчидилгени чаштырар тургаш, бо хүннерде планныг онаалдазын күүседириниң кырында келген. Ол ажыл үргүлчүлевишаан.

Бо чылын совхоз 1100 гектарга тараа культуразын тарыыр ужурлуг. Аңаа херегләэр үрезинни совхоз эрткен чылгы дужудундан уруп белеткээш, ону чогуур негелдеге чедир арыглаан. Кызыл-тас, сула, чиңге-тараа үрезининиң хоранныышкынын төп шаң эргелекчизи Зотов Моңгуштуң удуртулгазы-биле шаң ажылчыннары кыска хуусаада дооскан. Ол ажылга ажылчыннар Зоя Чолдак-Кара, Владимир Долгар-оол, Зоя Аспан-оол олар болгаш слесарь-машинист Михаил Анай-оол шалыпкын ажылдааннар. Ол ышкаш хөй чылдыг 7 тонна сиген, 35 тонна картофель үрезини белен бар.

Механизаторлар шык базырыышкынын дооскаш, улаштыр часкы чер андарылгазынче кирген. Амдызында агаар-бойдустуң байдалы таарымча чок боор турза-даа, тура-соруктуг, күш-ажылга дадыккан, эрес-кежээ механизаторлар аңаа торулбайн, хөрзүнү баштай эрээн Сарыг-Булуңнуң Күш-Кежиг деп черде 200 ажыг гектар аңгысты андарып дооскан. Бо хүннерде Аймыырлыг ховузунда аңгыс аңдарылгазы массалыг чорып турар. Ында ам дээрезинде 6 агрегат ажылдап турар.

Поварлар Галина Шожупкан, Январь Монгуш, Рада Чанман олар механизаторларга эки шынарлыг, амданныг, изиг чемнерни четчири-биле кылып берип турарлар.

Гидротехник Юрий Ховалыгович Чанчыттың удурткан суггатчылар суггатты эгелээн. Ол бригада бо чылын ниитизи-биле 2000 гектарга суггатты чорудар ужурлуг. Суг элбевээн болганындан Кызыл-Даг салбырының Аймыырлыгда суггат улуг-ла шуудаваан, чүгле алаактарда кезек-кезек шөлдерни суггарып турар. Суггатчыларның эң улуг назылыы пенсионер Ховалыг Чанчып кышкы үеде бодунуң звенозунуң кежигүннерин эвилелдеп алгаш, Аймыырлыг ховузунда суггарып турган шөлдерин элбедир сорулга-биле ооң чадаң ыяштарын, караган-талдарын аштап, ниитизи-биле 100 ажыг гектарны бо чылын ажыглалга киирген. Ол шөлдерге суггат удавас эгелээр. Ол ышкаш тракторист тараажы Хураган-оол Доржу-Нава Ак-Туруг салбырының Тенниг-Алаакта ажыглал чок чыткан шөлдүң хараганнарын тура үстүрүп, 70 гектар черни ажыглалга киирген.

Ак-Туруг салбырында хоочун тараажы-механизатор Шофер-оол Сүрүңович Даваның удурткан 7 кижилиг суггатчылар звенозу Кара-Туруг баарында Кызыл-Хаяның тараа шөлдеринче сугну бадыргаш, суггатты апрель 15-те эгелээн. Олар амдыызында 102 гектар тараа тарыыр шөлдерни суггарган. Звенода ажыл шуудаан.

Ак-Туруг шөлүнде Светлана Конгарактың удурткан ногаажылар бригадазы бо чылын 15 гектар картофель, 5 гектар капуста олуртур. Звенонуң турлаанда үш парниктиң септелгезин эки кылган. Тракторист Комбайн Дартай-оол рассада өстүрер парниктерге төгер 70 тонна өдекти, кара хөрзүннү сөөртүп чедирген. Ногаажылар капуста үрезинин парниктерге өй-шаанда чашкан. Оларның өзүлдези эки. Звенода кожуглуг бир «Беларусь» трактор доктаамал быжыглаттынган. Звенонуң ажылчыннары ооң-биле черни аңдарып, картофельди олуртур болгаш бок үнүштерни аштаарлар.

Совхозтуң кол агрономун Светлана Донгак, хову-трактор бригадазының бригадири Дөлээ Дамбаа, учётчик Кара-оол Даспак олар хову-шөлдерге ажылдап турар механизаторларга болгаш суггатчыларга доктаамал барып, кылдынган ажылдарның шынарын контрольдап, быжыг сагылга-чурум дээш ажылды күштелдирген.

Тараажы механизаторлар Совет Эвилелинге Тываның каттышканындан бээр 40 чыл болур оюнга күш-ажылчы белектерлиг ужуражыр дээш ажылдың темпизин күштелдирген.

С. СОТНАМ.

ЧАЙЛАГЛААШКЫННЫ ЧЕДИИШКИННИГ ЭРТТИРЕР

1983 чылда Мөңгүн-Тайга районнуң ажыл-ишчилери күрүнеге эът садарының планын 107,3, дүктү 116,9, сүттү — 191 хуу күүсеткен. Бердинген даалгадан 54 тонна эът, 14 тонна дүк пландан ажыр күүсеттинген. Аъш-чем программазын боттандырар херекке районнуң ажыл-агыйларының ишчилериниң киирген үлүү биче эвес дээрзи райкүүскомнуң эрткен чылда ажылын чугаалашкан сессияга демдеглеттинген. Он бирги беш чылдың үшкү, өзек чылында мал бажы өстүрериниң планы база багай эвес күүсеттинген. Ону санга көргүзерге мындыг. Бода малдың баш санын өстүрериниң планы 105,7, шээр малды— 100,3, чылгыны — 111,2 хуу күүсеткен. 1983 чылда мыйыстыг бода мал 5,7 хуу, хой— 3,2, өшкү —4,6, чылгы 3,5 хуу өзүлделиг болган.

Ол бүгүнү чедип алырынга ажыл-агыйның мурнакчы малчыннарының үлүг-хуузу киргенин демдеглээри чугула. ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг совхозтуң хойжулары М. Биче-оол, Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны Т. Салчак, Н. Иргит, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутады Б. Тейниң, К. Марзын, «Мөген-Бүрен» совхозтан Э. Доржу, Ч. Дарын-Базыр, Х. Делгер-оол, А. Доржу болгаш оон-даа өскелер төрүүр 100 баш хойдан 101—128 чедир хураганны камгалап ап, социалистиг чарыштың тиилекчилери болганнар.

ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг совхозтуң хоочун сарлыкчызы Очур Дастаң төрүүр 100 сарлыктан 108 бызааны камгалап ап, сарлыкчылар ортузунда чарыштың тиилекчизи болуп, республика чемпиону атты чедип алган. Ооң күш-ажылы Күш-ажылдың Кызыл Тук орден-биле демдеглеттинген.

Бригадалардан «Мөген-Бүрен» совхозтуң № 1 хойжу бригадазы эрткен чылын багай эвес көргүзүглерлиг ажылдаан.

Мал ажылында эки чүүлдерни демдеглевишаан, илеткелчи болгаш сессияга санал бергеннер чугула бо айтырыгда четпестерже улуг кичээнгейни угландырып, ону чайладырының арга-хевирлерин чугаалашканнар. Көдээ ажыл-агыйга курлавырларны чөптүг ажыглаар, мурнакчы дуржулганы нептередир, аныяк оолдар, кыстарны мал ажылынга хаара тудар талазы-биле чугаа болган.

1983 ажыл-агый чылында янзы-бүрү чылдагаандан ийи ажыл-агыйга 142 баш бода мал, 9715 баш хой, 373 — өшкү, 142—чылгы хоралчалыг болган. Ол бүгү чидириглерни эътче, дүкче тонналап шилчидер болза, 191 тонна эът, 4,3 тонна дүк чедир алдынмаан. Оон чылдагааны чүдел? Мал ажылының организастыг чоруу ажыл-агыйда ам-даа кудуу деңнелде, ук ажылды үениң негелдезинге дүүштүр тургузарын кедээ ажыл-агыйның специалистериниң чедип алырын ам-даа чедир боттандырбайн турары, чамдык малчыннарның бот-негелде, харысалгазының чавызы-биле, быжыглаттырган бригадаларынга мал эмчилериниң чедир ажылдавайн турары-биле ону тайылбырлап болур.

ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг, «Мөген-Бүрен» совхозтарның хойжулары, сарлыкчылары шээр малдың чайгы семиртилгезин чедир организаставайн, дыка хөй чылдарның дургузунда Каргы, Мөген-Бүрен хемнериниң уннарынга кожа-кожа чайлаглап келгеннер. 1984 чылдың чайынында мал семиртилгезин Мөген-Бүрен, Каргы хемнериниң баштарында чүм оъттуг чайлагларга чорудары, Хиндиктиг-Хөл, Сарыг-Хову, Бак-Ыяш деп черлерниң кадар оъттуг, суг-суггаттыг чайлагларынче көжериниң чугулазын депутаттар саналдаан.

Отчёттуг сессияга санал берген депутаттар, илеткелчи бүгү күштүг районнуң улус ажыл-агыйының кол адыры — мал ажылынче мөөннээрин чугулалааннар. Ол сорулга-биле ында бар четпестерни, янзы-бүрү чылдагааннардан мал бажын чидирер чоруктарны болдурбазын чедип алыры чугула айтырыг кылдыр тургустунган.

Районнуң малчыннарының ортузунда бо хүннерде Совет Тываның 40 чылынга уткуштур социалистиг чарыш калбарган. 1984 чылдың хүлээлгелерин ап тура, районнуң ажыл-агыйларының ишчилери ниитиниң малын онча-менди кыштаглап, мал бажы өстүрериниң планын күүседирин хүлээнгеннер.

А-Т. БЕГЗИ.
Мөңгүн-Тайга району.

АҢЧЫЛАРНЫҢ ОЛЧАЗЫ

Эрзин аңныыр-тывыыр ажыл-агыйы эрткен аңныыр сезонунуң планын 111 хуу күүсеткен. Аңчы бригадалар «Совет Тываның 40 чыл оюнга — шалыпчы 40 неделя» деп күш-ажылчы ээлчегте идепкейлиг киржип турар. Бо хүннерде аңчылар Чоон-Адырда кажаа ыяжын белеткеп турар. Хууда социалистиг хүлээлгезин Г. Демир-оол, М. Бүрбү ажыр күүсеткен. «Мергежилиниң тергиини» деп атты Н. Кашундуев, И. Жуланов, О. Намдал, М. Дулгу чаалап алган. Олар чеди хонуктап түңнеп турар чарышка тиилекчи болганнар.

А. ТАВА.

ЧАА МАШИНА

Күрүнениң Куйбышевте дөрткү подшипник заводу хеп чуур «Самара» деп машинаны кылып турар апарган. Ооң хемчээли улуг эвес-даа бол, чуур камеразынга 20 литр суг кире бээр. Бүдүрүлгениң чоңга хереглел бараанннары бүдүрер цеги чыл бүрү ындыг он муң кылыгларны бүдүрер.

(СЭТА).

«Шыңга» харыы

ОРНУНГА КИЖИНИ ТЫППААН

Билелиг—улуг эвес суур. Ооң чурттакчылары 140 шаа кижи. Улуг-даа, бичии-даа черлерде кол албан черлериниң бирээзи — садыг. Өг-бүле бүрүзүнге хүн бүрүнүң бараанннары албан негеттинер. Чоннуң хереглелдерин хандырары чаагай үүле-херек. Бии-Хем районда бичежек бо суурда садыг ажылының хоочуну Маады Эренчинович Анай-оол магазинде садыглап турар. Назы-хары улгатса-даа, (1917 чылда ол төрүттүнген), бодунуң шаа-биле ажылдап артпышаан... Кырган кижи бир хүн чүгээр, сергелең-ажылгыр, ооң соонда аарып-аржый-даа бээр. Ынчангаш орнунга бир садыгжыдан тып бээрин райпо баштаар черинден ол каш-даа дилээн.

Суурга садыгжы дугайында айтырыгга райпо баштаар чериниң даргазы А. Ахмадуллинниң харыылааны болза: «Суур улуг эвес, Турандан аңаа боттаңнап ажылдаар кылдыр кым-даа барыксавайн турар, тус чер-ниң иштинден садыг хүлээп ап, аңаа ажылдаарынга кым-даа чөпшээрешпээн».

Бодап көөрге, баштаар чер даргазының харыызында үндезин чок. Ук айтырыгны эчизинге чедир холга албааныңдан, хоочун садыгжының орнунга кижини тыппаан. Район төвүнден Билелигже «боттаңнап ажылдаары» кымга-даа таарымчалыг эвес болгай. Хоорай биле суур аразынга хүнүнүң аргыжары берге: шак-үе база чидирер, транспорт херек, өске-даа айтырыглар тургустуна бээр. Бир эвес чурттаар оран-сава бар болза, садыгжылап болбайн аан. Билелиг ырак-узак, кыдыг-кызыгаар черде эвес суурдур.

Садыг дээрге кижи бүрүзү хүлээп ап, ажылдай бээр хире эвес чер болгай. Аңаа тускай эртемниг кижи ажылдаар. Кадрларны баш удур белеткээр, өөредир, кижизидер ажылдарның үзүктелип турарындан чамдык таварылгада кооперация шугумунга ажылдаар улус тывылбайн турары илдең.

Суур бүрүзүнүң чурттакчыларының хереглелдерин үзүктелдирбейн хандырар дээш чүткүлдүг ажылдаары райпо баштаар черинден бөгүнде негеттинип турар.

КАЙЫ-ДАА СУУРЛАРДА

Телевизор, радио кайы-даа суурларда чок деп бижээн чагаага Өвүр районда Торгалыг кедээ Совединиң күүскомунуң даргазы В. Бюрбюнуң харыылааны болза: «Телевизорларны «Торгалыг» совхозтуң суурларынга киирер дээш белеткел ажылдарын чорудуп турар, теледамчыдылганы ында көрүп эгелээн. Электри шугумунуң чагыларын эде чаарткан. Бо чылын Хандагайты—Торгалыг—Чаа Суур аразының телефон болгаш радио шугумунуң тудуун доозар. Аңаа херегләэр чагыларны сөөртүп кирипкен».

ХЕМЧЕГНИ ОНААГАН

Тес-Хем районнуң О. Шыңгаадан бижикчи М. Шойдак редакцияже Кызыл хоорайның херээженнер консультациязының ажылында четпестерни шүгүмчүлеп бижээн.

Ол чагаага Тыва АССР-ниң кадык камгалал министри Н. В. Сизыхтың харыылааны болза: «Чагаада шүгүмчүлелди хынаары-биле комиссияны тургускан. Хыналдадан чагаада шүгүмчүлел бадыткаттынган. Херээженнер консультациязының регистратору В. И. Калининаның буруузу-биле Л. Тумат эмчиге ол-ла хүн кирип шыдавайн барган. Херээженнер консультациязының эргелекчизи Л. В. Рудых райондан келген аарыг улусту хүлээп алырын хандырбаан. Чүгле дараазында хүнде Л. Ч. Туматты гинекология салбырынче эмнедири-биле үруткан.

Хыналданың түңнелин херээженнер консультациязының коллективинге чугаалашкан. Аңаа министр Н. В. Сизых киришкен. Комиссияның чоруткан ажылдарының соонда, Кадык камгалал министерствозунга дужаал үндүрген. Херээженнер консультациязының ажылын багай организастааны база участоктарның акушер-гинеколог эмчилериниң ажылын кошкак контрольдап турганы дээш административтиг хемчегни Л. В. Рудыхка онааган. Медицина ажылдакчыларының ортузунга кижизидилге ажылын түңнелдиг болдурарын чедип алырын дужаалда негээн, бо талазы-биле чогуур хемчеглерни алырын республиканың № 1 бөйдулга эмнелгезиниң кол эмчизи Г. И. Федоровичиге хүлээндирген».

Совет милицияның кижилери

«ҮҮЛЕ-ХЕРЭЭ БҮДҮНГҮР-ЛЕ...»

КЫЗЫЛ ХООРКҮҮСКОМУНУҢ иштики херектер килдизиниң начальниги Е. С. Ключников чугаавысты мынчаар уламчылады:

— Любовь Андреевна Лаптева — истекчи кижи. Чажыргаш канчаар, истелге килдизинге начальник ызыртынмас апарган, он чыл хиреде он удуртукчу солушкан. Чыл санында — чаа кижи деп чүвени бодап көрүңер даан. Ажылывысты билбес эвес силер, бергезин. Чамдык кижилерниң арга-дуржулгазы эвээш-даа болур, бирээзи хөлүн эрттир чымчак, өскези —кижилерге арай кандай-даа болгулаар. Оон ыңай херекти шын ажыдар, шын тургузар деп чүве ындыг амыр эвес болгай. Килдисти кымга удуртур кылдыр бээрил деп айтырыг шыңгыы-ла тургустунган. Ону Лаптевага бүзүрээн бис. Бо удаада часпаан болдувус. Килдисти Любовь Андреевна ам үш чыл улаштыр удуртуп турары бо. Херекти эгелээн соонда, албан эчизинге чедирер чаңчылдыг кижи. Дагзып каан херекти ажытпайн барган ындыг таварылга ооң ажылынга турбаан. Ынчангаш кады ажылдап турар эштери ону «үүле-херээ бүдүнгүр» кижилерниң бирээзи дижир. Ак сеткилдиг ажылы-биле ону чедип ап турар кижи-ле болгай. Истекчилеп үр ажылдаан болгаш, арга-дуржулгазы-даа байлак.

Лаптева-биле эвес, баштай килдистиң ажылдакчылары-биле ужураштым. Аныяк истекчи Елена Валентиновна Тока бистиң чугаавыска киржи берди.

— Иркутск университедин доосканым соонда Лаптеваның килдизинге ажылдаары-биле чоруткан. Любовь Андреевнаны негелделиг, шыңгыы деп дыңнааш, арай сестиксеп турган мен. А херек кырында, бодап турганым ышкаш эвес болду. Милиция ажылдакчызының хевин кеткен херээжен майор мени чымчак хүлүмзүрүг-биле хүлээп алган. Оон бээр-ле Любовь Андреевна мергежил талазы-биле башкым, дагдыныкчым апарган. Ооң арга-дуржулгазындан хөйнү өөренип турар бис. Хүлээнген херээнге ол хире харысалгалыг, сагыш-сеткилинден бердинген болурга, үүле-херек бүдүнгүр болур-даа ужурлуг. Херек үүлгеткен кижи-биле чугаалажып олурда дыңнаан болзуңарза, айтырыг, сөс бүрүзү байысаадып олурган кижини харыы бээринче чайгаар-ла албадаптар боданзындыр. Истекчи кижи педагог, психолог болур дээри таварылга эвес. Любовь Андреевна аныяк эш-өөрү, бисти. «Кижиниң салым-чолун шиитпирлеп турар болганывыста чазыг кылбас ужурлуг бис» деп бо-ла чагып-сургаар. Ажыдары меңээ дааскан херектерни оон удуртулгазы-биле социалистиг хоойлу-дүрүмге дүүштүр брак чок доостум. Чоокта чаа Любовь Андреевнаның бажыңынга чордум. Бажыңның ээзи кухняда барды. Библиотеказында Шейнинниң «Истекчиниң демдеглелдери» деп ному кичээнгейимни хаара туда берди. Истекчиниң ажылынга хамаарышкан одуруглары ында ушта шыйгылап каан болду...

...Валерий Кочигин ооң мурнунда база шииттирип чораан. Оон хосталып үнгеш, ажылдавайн чоруп турганы ол. Валера-биле ужуражылгага Любовь Андреевна баш удур белеткенген. Болганчок-ла оорланы кааптар кижи дийин. Ном номчуурунга ол кончуг хандыкшылдыг. Хоорай библиотеказындан номнар читкен — ооң «ажылы» эвес ыйнаан?

Байысаалганың эгезинде Кочигин «дидим» олурган. Любовь Андреевна ону херекке албаан кижи болуп, беседаны Есенин, Драйзер, Чехов, Горький... дугайынче угландыра берген. Валерийниң арын-шырайы көзүлдүр-ле өскерли хона берген, харын-даа «чымчак», серген көзүлген, оон кичээнгейи столда номда барган.

«Номчуурун чөпшээрээр силер бе?» дээн айтырыгга Лаптева: «Мээң ынак номнарымның бирээзи-дир, ап алыңар харын» деп харыылаан. Кайызының-даа ном номчуурунга хандыкшылдыы оларның бот-боттарын билчип, чугаалажырынга идиглиг болганын Любовь Андреевна ам сөөлүнде чугаалап олурар.

БУРУУДАТТЫРЫП турар кижиниң аажы-чаңынга хамаарыштыр демдеглеттинген бижилгелерни ол ук кижини эде кижизидеринге ажыглап турар. Кочигин буруузун билинген иргин бе? Ол дугайын боду чугаалаан. Март сес таварыштыр Лаптевага байыр чедирип, колониядан чоруткан открытказында амыдыралдың шын эвес оруундан чайлаарынга аңаа дузалашканы дээш четтиргенин илереткен болган.

База бир херек. Алышкылар Александр биле Иван чогушкан. Ону көрүп турган кижи — оолдарның иези. Ава баштай шынын чугаалавайн, Александр ушкаш, бертинген, боду буруулуг дээр турган. Иван база-ла ону бадыткаар мындыг. Александрны Иванның эттеп кааны кожаларындан, эмчиниң дүрген дузазын чедирер албанның ажылдакчыларындан билдинген. Ава база сөөлүнде кээп, шынын чугаалаан. И. Холостинниң буруузу бадыткаттынган, херекти улус судунче киирген.

Л. А. Лаптеваның хүн бүрү ажылындан ажыткан херектерниң бо чүгле чамдызы-дыр. Бо дугайын аныяк истекчилер кончуг кичээнгейлиг дыңнаарлар, ында өөредиглиг чүүлдер бар.

ХООЙЛУ-ДҮРҮМ хажыдар чоруктарны болдурбазының бүгү-ле аргалары бар. Ынчангаш ол күш-ажылчы коллективтерге, албан черлеринге, организацияларга бола чеде бээр. Социалистиг хоойлу-дүрүм дугайында чугаа кылыр дээш келгени ол болур.

Коммунист Лаптева коллективиниң хөй-нитти ажылындан чыдып калбас. Аныяк истекчилер Любовь Андреевнаның адынга эки сөстерни чугаалап турары таварылга эвес.

Л. А. Лаптева-биле ужуражып келгеш, ооң мергежилинге хамаарыштыр чугаалажы бээривиске мынча диди:

— Күзел күштүг дижир. Школачы чылдарымда-ла бо ажылды сонуургаар турдум. Шын дээш туржур боорумга ындыг ийикпе, өөрүм мени отряд командиринге, класс даргазынга бо-ла соңгуур турган. Свердловскиниң юридиктиг институдун доосканым ол. Оон ыңай, шынны тургузуп, амыдыралдың арыг-чаагай оруундан чандыр базып бар чыдар кижини билиндирип, дузалажыры дег буянныг херек кайда боор. Истелгеге чамдык кижилер ындыг болгай, херээжен истекчиге таваржырын кызар. Оларның сагыш-сеткилин, бодалдарын бисти эки билир деп бодаар хире. Частырыг кылган кижиниң буруузун миннип, ындыг үүлгедиг кылбазын аазаарын дыңнаары өөрүнчүг — дээш, — Любовь Андреевна уламчылады. — Өг-бүлевис шупту милиция ажылдакчылары. Өөм ээзи Владимир Алексеевич — кеземче херээ истээр килдистиң улуг инспектору. Оглувус Владик алды харлыг. Таныштарывыс ону чаптап, «Өзүп келгеш, кым болур сен, Владик?» дээрге «Авам, ачам ышкаш шагдаа болур мен» деп харыылаар болгай.

Любовь Андреевнаның удурткан килдизинде истекчилерниң ажылы эки. Демниг болгаш ындыг чадавас. Лаптева оларның чамдыктары-биле таныштырды. С. И. Швецов —улуг лейтенант, коммунист, бедик мергежилдиг специалист. Ол чоокта чаа республиканың ИХМ-ниң хүндүлел бижии-биле шаңнаткан.

Истекчилер В. К. Кыргыс, Е. В. Тока оларның ажылы эки.

Истээр, ажыдар кандыг херек кирбес дээр. Коммунист Л. А. Лаптеваның удурткан килдистиң ажылдакчылары ол даалганы эки күүседип чанчыкканнар.

В. ПИВОВАРОВ.

ЧУРУКТА: Л. А. Лаптева.

Авторнуң фотозу.

Совет Тываның амгы чечектелген, чурумалдыг чараш булуңнарының бирээзи —Тере-Хөлге баштайгы колхоз («Тере-Хөл» совхоз) үндезинеп тургустунганындан бээр май 18-те 35 чыл болур.

Ынчан ооң баштайгы орга. низастыг хуралын эрттирип, араттарның өөрүшкүзүн деңге үлешкеннерниң бирээзи — ынчан аңаа партия райкомунуң бирги секретары турган, ам персоналдыг пенсионер М. К. Сан. чай редакцияже дараазында үүлдү бижээн.

ҮНДЕЗИЛЕКЧИЛЕР

Тайга-сыннар ажылдыр кылыйткан самолёт чоорту чавызап орда, Тере-Хөлдүң байлак хөлүнүң кыры-биле ужудуп эртип чыда, аңаа орган кижи долгандыр бойдустуң чурумалын сонуургап, үр-даа болбаанда Күнгүртүг суурну көрүп каар.

1949 чылдың май 18-те ыраккы Тере-Хөлге тургустунган бирги колхоздуң, амгы «Тере-Хөл» совхозтуң төп сууру ол. Дөртен тос чылдың күзүнүнде аңаа үгле оң бажың турган, ам көдээ суурнуң овур-хевири таныттынмас кылдыр өзүп, хөгжээн...

...Тере-Хөлге коллективтиг ажыл-агыйны тургузары баш удур улуг белеткел ажылдарындан эгелээн. Районнуң партия, совет, хөй-ниити организациялары дөртен сес чылдың ноябрьда-ла көшкүн араттарның ортузунга тайылбыр-йассалыг ажылдарны чорудуп эгелээн чүве. Ооң түнелинде 73 хире арат өрегелер колхозтажыр изиг күзелин илергейлээн билдириишкиннерин партия райкомунга, райкүүскомга кииргеннер.

Каргы, Балыктыг, Шынаа сумуларындан ийи үүс ажыг кижи, чеден ажыг шанактыг аъттарлыг, тус-тус бригадалар болуп алгаш ынчан шалыпчы күш-ажылче кирген. Тере-Хөлге чаа тургузар дей берген колхозтуң төвүнүн, ферма, бригадаларның таваан салыр черлерже тудуг ыяштарын тайгалардан олар кезип, сөөртүп, ону тускай тургускан район комиссиязынга хүлээдип берип турган. Чыргаланды суурнуң ажылчын, албан-хаакчылары база аңаа бедик көдүрлүүшкүн-биле киришкен. Ынчангаш Күнгүртүг суурнуң, Сарыг-Хөл СБФ-зинин чамдык кол тудугларын дөртен тос чылдың март-апрельде нити күш-биле кылып эгелээн турган.

Чоннуң көдүрлүүшкүнүн, бирги колхозту үндезилеп тургузарынга белеткелдиң калбарганын өөренип көргеш, колхозтуң тудуг-суурун, материал-техниктиг баазазын хөгжүдүп эгелээринге дузаламчы кылдыр күрүне чеди муң чеди үүс рубльди (чаа акша-биле) узун хуусаалыг чээлиге үндүрүп берген. Ол бүгүнү партия райкомунуң бюрозунга чугаалажып көргеш, тускай доктаалды хүлээп алган бис.

Ол доктаалды ёзугаар Тере-Хөлге тургузар бирги колхозтуң организастыг хуралын Шынааның Балчыр-ганакта Сарыг-Хымышка эртирген колхозка эки тура-биле киреринн күзээн чеден үш арат өрегелерин аңаа тус-туста дыңнап, чугаалажканының түнелинде дөртен беш өрегени колхозтуң үндезилекчилери кылдыр хүлээп ап, бадылаан.

Колхозтуң уставы база хүлээп алдынган, нити хөреңгизин тургускан. Ынчан малының саны 1152, а чыл тенчүзүнде нити орулгазы 8 муң ажыг рубль (чаа акша-биле) болган. Колхозтуң баштайгы даргазынга райсаң килдизинге ажылдап турган К. Д. Байырны, ол-ла хүн эрттирген колхозтуң коммунистериниң нити хуралындан партия эге организациязының секретарынга Т. Д. Сактаагайны соңгуп алганнар. Колхозту үндезилеп тургузарының нити хуралынга чалатканнар-биле кады шупту ийи үүс бежен кижи олуруштувус. Ол дээрге арат чоннуң амыдыралында бир политиктиг ужурдузалыг чугула болуушкундур.

Ооң эгелээш-ле, ийи-үш чыл болганда Тере-Хөлдүң сумуларынга быдаргай, көшкүн чораан малчын араттар, ивижилер, аңчылар, балыкчылар колхозчу амыдыралче шупту кирип, аас-кежиктиг сайзыралдың оруу-биле базып, амгы үеде мал ажылагыйлыг совхоз апарганы ол.

ҮЕНИҢ ЧААРТЫЛГАЛАРЫ

Бо үениң иштинде «Тере-Хөл» совхозтуң экономиказы сайзыраан. Кижилерниң амыдыралын экижидер дээш хөй үүлдер кылдынган. Совхозтуң тудуг-сууру хөгжүп, амгы үениң машина-трактурларын ажыглап, ортумак школа, урутларның музыка школазы, ясли-сад, эмнелге, магазиннер, спорт зал, ферма, бригадаларда кызыл-булуңнар, чазаныр болгаш машина-трактор септээр маетерскаялар, ыяш дилер чер болгаш өске-даа культура албан черлери чонга бараан болуп турар.

— Партияның болгаш чазактың доктаамал сагыш салыышкынының ачызында тере-хөлчүлер көдүрлүүшкүнүг ажлдап, СЭКП-ниң XXVI съездизиниң, партия ТК-ның ооң дараазында болган Пленумнарының шиитпирлерин боттандырып турар — деп, колхозтуң үндезилекчилериниң бирээзи, ам совхозта партком секретары А. Ч. Барым чугаалаар болду.

1949 чылдың майда Тере-Хөлге колхозчу 45 өреге турган болза, ам 1984 чылдың майда совхозта 402 өреге бар. Малының саны 10 муң ажыг, нити тарылга шөлү 450 ажыг гектар, аңаа сула, күзүн чажар көк-тараны тарып, мал чеминге ажыглап турар. Совхозта күш-ажыл кылып шыдаар кижилерниң үүс дөртен чыгамы хойжулар, инек, сарлык, чылгы, иви кадарчылары, саанчылар. Тудугда болгаш совхозтуң өске-даа ажыл-агыйында хөй кижилер ажылдап турар. Көдээ ажыл-агыйның специалисте-ри болгаш башкылар бежен ажыг кижи. Кижи болгаш мал эмнелгелеринде, суурда болгаш ферма, бригадаларда садыг черлеринде хөй кижилер ажылдап турар.

Күнгүртүг суур чаартынган. Ам ында ийи үүс чээрби ажыг чурттарга бажыңнары бар. Суурнуң кудумчулары чаагайжыттының, хөгжүп орар. Сөөлгү чылдарда эвээш эвес бажыңнар немешкен, ам-даа тударын көрдүнген. Ында электростанция, малчыннар турлагларында, фермада шупту он моторлар ажылдап, көдээде Ильичиниң лампочкалары чайнаан. Ыраккы суур радиожуттунган. Москваның төп орбитазындан теледамчыдылгаларны, күнгүртүгжүлер көрүп турарлар.

Совхозтуң экономиказының кол адыры — мал ажылы. Тере-Хөлдүң агаар-бойдузунуң байдалы амыр эвес. Чайы кыска, кыжы узун болгаш ширини. Малды кадыр-берт тайга, сыннар, даглар ажылдыр көжүп одарладып, ажаап-хайгаараар. Ынчалза-даа бергелерге торлуш дивес кижилер ында ажылдап, эки түнелдерлиг ажылдап болур аргалыын мурнакчыларның дүржулгазы көргүскен. Чижээ, хойжулар А. Иргит, М. Намгай, В. Доржуй олар бо чылын төрүүр үүс хойдан 100 хураганны менди алган. Сарлык кадарчылары Б. Кенден, А. Арзылаң олар төрээн сарлык бүрүзүнүң бызааларын менди камгалап ап турар. Инек кадарчылары И. Артына, С. Чигжит олар хөй чылдарда үре-түнелдерлиг ажылдап келгенер. Саанчылардан аныяк коммунист З. Артына, Т. Билчитмаа, М. Балган, М. Шагдыр олар сүт саарының планныг онаалдаларын доктаамал күүседип, чарыштың мурнакчылары болган.

БАШКАРЫКЧЫ КҮШ

Совхозтуң парткому көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң чугула адырларын доктаамал кичээнгейге ап, идейкижизидилгелиг ажылды коммунистерге, активке даянгаш чорудуп турар. Партбюроның хуралдарында партийжи-организастыг, идеологтуг ажылдың айтырыгларын план ёзугаар чугаалажып, директорнуң, кол специалистерниң, коммунистерниң янзы-бүрү айтырыглар талазы-биле дыңнадырларын ап турар.

Совхоз бүдүрүлгезиниң харыысалгалыг участокторында 78 коммунист, 102 комсомолчу бар. Олар — хөй эки ажыл-херектерниң башкарыкчылары. «Хүндүлелдиң Демдээ» орденниң эдилекчизи, совхозтуң үндезилекчилериниң бирээзи Б. Н. Тамаа, Күш-ажылдың Кызыл Тук орденниң эдилекчизи, сарлык кадарчызы М. Идам, хоочуннар М. Сүрүнмаа, А. Чигден, К. Сүрүнгүр, С. Даваа, К. Мөңге, В. Доржу, Ф. Бегзи олар ышкаш коммунистер, өске-даа хөй хоочуннар совхозтуң ажыл-херээниң башкарыкчылары, аныяктарның үлегер-чижектиг дагдыныкчылары, күш-ажылчы чаагай чаңчылдарның дамчыдыкчылары болуп турар.

Ферма, бригадаларда партия эге организацияларының башкарыкчы ажылының, мурнакчыларның салыышкынының түнелинде Сарыг-Хөл СБФ-зи, Алдыы-Балыктыгның хойжу бригадазы, өске-даа коллективтер эртken ажыл-агый чылын база бо чылдың бирги кварталын чедиишкинниг доозуп, малды хүр-чаагай кыш ажырган.

КҮЗЭЭШКИН

Совхоз бүзүрелдиг бурунгаарлап, быжыгып, беш чылдың онаалдаларын күүседиринче күштүг мөөңнеп турар. Амгы үеде ооң чылда нити орулгазы 526 муң хире рубль четкен. Экономиканы хөгжүдүп, совхозту көдүрериниң арга-курлавырлары хөй. Ооң-биле кады шиитпирлээри негеттинер чугула айтырыгларның барын чугаалаза чогуур.

Чижээ, сөөлгү ийи-үш чылдарда тургустунуп келген четпестерниң уламынан совхозтуң күрүне мурнунга эң кол планныг онаалдаларының күүселдези сан-көргүзүг талазы-биле бедиир туржук, харын хожудап келген. Малдың баш санын өстүрериниң планы сөөлгү ийи чылда күүсеттинмээн. Чүге? Малга четчир чемкурлавырын тургуспаан.

Тере-Хөлдүң делгемнеринден бир-даа, ийи-даа чылдың мал чеминиң четчир курлавырларын тургузуп алыр аргалыг, байлак чер. Тайгалар, даглар эдектеринде одар-белчиир, шөлдер арбын, кыжын мал кыштагладырынга эң таарымчалыг чүм оттуг, кара чыдар кыштагларлыг. Күш-ажыл кылып шыдаар кижилер алды үүс сезен ажыг, машина-тракторлар четчир. Бо хире күштү чүге чөп организастап болбас деп?!

Совхозтуң экономиказын улам көдүрериниң перспективтиг планнаашкынын чоокку үеде өөренип көөрү күзенчиг. Кол адыр мал ажылы болганда уксаалыг малдарны аңаа өстүрүп болгу дег. Амгы малының баш санындан үш катап хөй малды Тере-Хөлдүң делгемнеринге өстүрер болза арга-курлавырлар четчир деп бодаар мен.

Ол ышкаш балык, аңныыр-тывыш ажыл-агыйын хөгжүдүп, кат-чимис чыыр, дузалал ажыл-агыйын сайырадыр болза, совхоз чеже хире орулганы алгы дег-дир.

Партияның айтыышкынарынга дүүштүр ажыл-херекти эки организастап, совхозтуң экономиказын хөгжүдер дээш дирекция, партком шудургу ажылдаар дээрзинге бүзүрел улуг.

М. САНЧАИ.

ОЛИМПИАДАЛАР ТАЙБЫҢГА БАРААН БОЛУР

ССРЭ-ниң НОК-туң Москвага парлалга конференциязы

— Лос-Анджелеске чайгы XXIII Олимпий оюннарынга совет спортчуларының киржилгези болдунмас дугайында ССРЭ-ниң Национал олимпийжи комитединиң шиитпири өскертинмес деп, май 14-те Москвага болган парлалга конференциязынга ССРЭ-ниң НОК-туң даргазы М. В. Грамов, чамдык журналистерниң ол шиитпирни эде көөр бе дээр дугайында айтырыынга харыылап тура, чугаалаан.

Совет атлеттер Олимпиадага идпейлии-биле белеткенип турган болгаш ээлчеглиг чедиишкинни, бо удаада Лос-Анджелеске манап болур турган деп бодунуң чугаазынга ССРЭ-ниң НОК-туң даргазы демдеглээн. Ынчанмыже, ооң өске шиитпирни ССРЭ-ниң НОК үндүрүп шыдаваан. Америк эрге-чагыргалар, Олимпиада хартиязын үреп, Советтерге удур чоруктту өөскүдүп, реаксылыг, экстремисчи күштерни күткүвүшаан, совет спортчуларны, үүнүң-даа мурнунда айыыл чок болурунуң айтырыынга, өскелер-биле деңээвес, тергиин нарын байдалга киирген болгаш херек кырында оларның Лос-Анджелеске ойнаар аргазы чок болдурган.

Олимпийжи шимчээшкинниң чаагай чаңчылдарын АКШ-та тоол көрбейн, Олимпиаданың делегей комитединге бергени магадылалдарны болгаш хүлээлгелерни АКШ-тың администрациязы үрээнин фактылар хереченилеп турар дугайын Грамов чугаалаан. ССРЭ-ниң НОК ол бергедээшкиннерни ажып эртеринче идепкейлиг үүткүп, оларны чайладырын оралдажып турган.

1983 чылдың январьда Олимпиаданың национал комитеттериниң Ассоциациязының кол ассамблеязының киржикчилери Олимпиада хартиязының дүрүмнери четпес күүсеттинип турарын шыгғыы шүгүмчүлээн болган — «Лос-Анджелеске XXIII Олимпийжи оюннар дугайында декларацияны»— тускай документини хүлээп алган. Ынчалза-даа, бүгү национал комитеттер бир үнбиле ынчан, үезинде хүлээп алганы ол чугула документиниң дыка хөй негелделери амга чедир күүсеттинмейн артып калган.

Ооң-биле кады Лос-Анджелеске болур Оюннарны долгандыр байдал экиживээн, а улам-на баксыраан. Лос-Анджелеске Оюннарны АКШ-тың администрациязы боттарының эрге-ажыынга — сонгулда мурнуунун кампаниязынга ажыглаарын шиитпирлээн.

Байдалды өскертиринче база бир оралдажыышкынны бир ай мурнунда кылдывыс. Лос-Анджелеске Оюннарны долгандыр тургустунган байдал дугайында айтырыгны Олимпиаданың делегей комитеди чугаалажып көөрүн ССРЭ-ниң НОК апрель 10-да кылганы медеглелинде киирген болгаш Олймпиада хартиязының дүрүмнерин болгаш негелделерин каржы-биле хажыткаңының чижектерин көргүскен. Оюннарның организакчылары, АКШ-тың эрге-чагыргалары олимпийжи шимчээшкинниң чугула принциптерин, эвилең-эвилдек чоруктуң бөдүүн дүрүмнерин барымдаалавайн турарын чижектерге тода айыткан.

Олимпиаданың делегей комитединиң күүскому апрель 24-те Лозаннага ЛАООК-туң президентизин Юберроттуң киржилгези-биле эртken тускай хуралында ССРЭ-ниң Национал олимпийжи комитединиң медеглелин чугаалажып көрген болгаш ону үндезилеттинген болгаш ооң негелделери чөптүг деп көргеи.

Ынчалза-даа АКШ-тың күрдепартаментизининң төлээлекчизи Вашингтонда ССРЭ-ниң элчин черинин ажылдакчызын чалап алгаш, ССРЭ-ниң Национал олимпийжи комитединге угландыр медеглел кылган. Олимпиада хартиязының дүрүмнерин АКШ-тың эрге-чагыргаларының талазындан хажыдып турарын ол бадыткал чогу-биле хөрлеп, ССРЭ-ниң Национал олимпийжи комитединиң чөптүг негелделерин «меге бууудадыышкын» кылдыр чугаалаан. Ооң эрткеш, күрдепартаментиниң төлээлекчизи АКШ-та экстремисчи, террорлуг организацилларның идепнейжээни дээш бүгү харыысалганы Совет Эвилелинче чая каггаан.

Барыын чүктүн массалыг информациязы бистиң шиитпиристи бойкот деп санап турар. Ол үндезинн-биле шын эвес, бистер олимпийжи хартияны чүнүң-даа талазы-биле хажыпаан бис. Оюннарга киржир, киришпезиниң дугайында шиитпирни НОК бүрүзү боду шиитпирлээр эргелиг, ооң боттуг чылдагаанын тайылбырлаан бис. Бойкотка хамаарыштыр, олче АКШ-тың президентизи чораан Картер кыйгырып турган болгаш ооң талалакчызы амгы президент, аңаа, Оюннарны Москвага организастаарын үзер сорулга-биле, оюннарны өске черже көжүрер азы шуут болдурбазы, чамдык чурттарның чазактарынга политикпижжи комитединге угландыр медеглел кылган. Олимпиада хартиязының дүрүмнерин АКШ-тың эрге-чагыргаларының талазындан хажыдып турарын ол бадыткал чогу-биле хөрлеп, ССРЭ-ниң Национал олимпийжи комитединиң чөптүг негелделерин «меге бууудадыышкын» кылдыр чугаалаан. Ооң эрткеш, күрдепартаментиниң төлээлекчизи АКШ-та экстремисчи, террорлуг организацилларның идепнейжээни дээш бүгү харыысалганы Совет Эвилелинче чая каггаан.

Барыын чүктүн массалыг информациязы бистиң шиитпиристи бойкот деп санап турар. Ол үндезинн-биле шын эвес, бистер олимпийжи хартияны чүнүң-даа талазы-биле хажыпаан бис. Оюннарга киржир, киришпезиниң дугайында шиитпирни НОК бүрүзү боду шиитпирлээр эргелиг, ооң боттуг чылдагаанын тайылбырлаан бис. Бойкотка хамаарыштыр, олче АКШ-тың президентизи чораан Картер кыйгырып турган болгаш ооң талалакчызы амгы президент, аңаа, Оюннарны Москвага организастаарын үзер сорулга-биле, оюннарны өске черже көжүрер азы шуут болдурбазы, чамдык чурттарның чазактарынга политик-

тиг ыйдыышкын, экономиктиг хөй санкциялар киирип турган. Ол ышкаш керээлиг фирмаларга дериглелерин бербезин болгаш теледамчыдылгалар чорударын хорааны болгаш ооң-даа өске үүлдер ында киргеи турган. Бо бүгү үүлдер ыяал-ла бойкоттуң демдээ.

АКШ-тың реаксылыг бөлүктериниң буруузундан совет спортчулар Лос-Анджелеске болур оюннарга киришпес.

Айыыл чок болурунуң магадылалынын чогу, антисоветизмни калчаараткан чөрүк болгаш ССРЭ-ниң спортчуларынга хамаарыштыр политиктиг доктаамал нарыыдаашкыннар — ССРЭ-ниң НОК-туң шиитпириниң кол үндезини ол болуп турарын ССРЭ-ниң НОК даргазы демдеглээн. Олимпизмниң принциптериниге болгаш сорулгаларынга шынчы чорукту, Олимпиаданың делегей комитеди-биле, делегейниң өскедаа организациялары-биле, бүгү диптерни спортчулары-биле кады ажылдажылганы хегжүдериниге белениишти болгаш күзелдиишти база катап демдеглеп тур бис.

(СЭТА).

ТАЙБЫҢНЫ КАМГАЛААР ДЭЭШ

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

ПРАГА. Праганың Культура ордузунуң делгелге залында СЭТА-ның «Социалистиг дем каттыжыышкыны» деп фото-делгелгези бооп турар. 200 ажыг өөнүг болгаш ооң чок-даа фотографиялар ЭДЧ кежигүнү чурттарның социалистиг экономиктиг интеграция шугуму-биле хөй талалыг кады ажылының дугайын көргүзүп турар.

Фотографияларда ЭДЧ-ниң Совет Эвилелинде болгаш социалистиг өске-даа чурттарда улуг-улуг тудугларының дугайын, ылаңгыя газ дамчыдар хоолайларны салып, чиг-эттн болгаш оттулар чүүлдү казып тывар бүдүрүлгелерни, фабрикаларны болгаш заводтарны, атом-биле ажылдаар электри станцияларны, бедик вольтулуг электри дамчыдар шугумнарны тудуп турарының дугайын көргүскен. Акы-дуңма чурттарның эртем-техниктиг болгаш культурлуг харылзааларынче улуг кичээнгейни угландырган.

ЧУРУКТА: прагажылларның делгээн чүүлдер-биле танышып турары.

ЧТК-СЭТА-ның фотозу.

Социалистиг дем каттыжыышкынының чурттарының солуннары Варшава Керээзиниң Организациязының 29 чылын калбаа-биле демдеглеп турар.

⊙ СОФИЯ

Варшава Керээзиниң Организациязы тайбыңны камгалаары, ядролуг дайынны болдурбазы, империализмниң эң-не реаксылыг бөлүктериниң социализмге удур «ыдыктыг походту» чарлаарын организастаар оралдажыышкыннарын буурадыр дээш демиселге шылгарангай рольдуун «Работническо дело» солун бижээн. АКШ-тың болгаш НАТО-ның буруузу-биле чидигленген амгы делегей байдалында Варшава Керээзиниң киржикчизи күрүнелерде боттарының айыыл чок чоруун быжыглаар, каттышкан Чепсектиг Күштерни хөгжүдүп, болбаазырангайжыдар талазы-биле немелде хемчеглерни алырындан өске орук турбас-даа ужурлуг.

Ооң-биле кады социалистиг дем каттыжыышкынының чурттары боттарының тайбыңга ынакшылдыг дашткы политиказын боттандырып, быжыг үндезинниг, тодаргай саналдарны кылып турар. Ол саналдар дең болгаш бир дөмей айыыл чок чоруктун принцивин сагывышаан, чепсегленишкиинни кызырарының, боо-чепсекти дужүреринің айтырыгларының талазы-биле ийи талага таарымчалыг дугуржулгаларны чедип алырынче угланган. Оларның саналдары бөмбүрзек кырынга тайбыңны камгалап, быжыглаарының дугайында, күрүнелер аразынга бүзүрежиринің байдалын тургузарының дугайында шын-на сеткилдиг сагыш салыышкынны илередип турар.

⊙ БУДАПЕШТ

Варшава Керээзиниң Организациязы бодунуң тургустунуп келген үезинден бээр Европа дипке тайбыңны болгаш айыыл чок чоруктуу быжыглаарынче угланган политиканы чайгылыш чокка, кызымаккай чорудуп келгенин «Непсабадшаг» солун бижээн. Социалистиг дем каттыжыышкынының чурттары амгы нарын делегей байдалының үезинде ону чогумчалыг болдурарының, ёзулуг деп болгаш бир дөмей айыыл чок чорукка үндезилээш, кайы-даа таладан шериг күжүн ажыглавас болгаш тайбың харылзааларны тударының дугайында НАТО кежигүнү чурттар-биле керээни чарарының аргазын кызымаккайы-биле дилеп турар.

⊙ ВАРШАВА

Варшава Керээзиниң киржикчизи чурттарның кол-ла сорулгазы —ядролуг дайынны болдурбазы болурун «Трибуна люду» солун бижээн. Социалистиг чурттарда боттарының айыыл чок чоруун болгаш кызыгаарларының будун-бүрүн турарын идегелдии-биле магадылаан чогуур камгаланыр чепсектери бар. Социалистиг күрүнелерниң каттышкан камгалал системазы ол ышкаш социалистиг дем каттыжыышкынының чурттарының улустарының дайынчы найыралын быжыглаарынга база улуг рольдуг бооп турар.

⊙ ПРАГА

ЧССР-ниң национал камгалал министриниң бирги оралакчызы генерал-полковник К. Русовтуң «Руде право» солунда парлаттынган чүүлүнде социалистиг дем каттыжыышкынының чурттарының камгалал организациязы — Варшава Керээзи чурттар аразының харылзааларының төөгүзүнде турбаан чаа хевирниң шериг-политиктиг организациязы болуруи чугаалап турар. Ол социалистиг күрүнелериниң айыыл чок чоруун магадыларының, тайбыңны болгаш ниитилел депшилгезин магадылаарының төөгүлүг ролүн күүседип турар. Варшава Керээзиниң киржикчизи күрүнелер бүгүдениң бир дөмей айыыл чок болур чоруунче чүткүп турар. Оларның камгаланыр аргазын хандырар талазы-биле ап чорудуп турар хемчеглери АКШ-тың болгаш ооң НАТО талазы-биле эвилелчилериниң авантюристиг политиказының делегейде тургускан айыылдыг байдалды чогумчалыг болдурарынче угланган чугаалап турар. Ол социалистиг күрүнелериниң айыыл чок чоруун магадылаарының, тайбыңны болгаш ниитилел депшилгезин магадылаарының төөгүлүг ролүн күүседип турар. Варшава Керээзиниң киржикчизи күрүнелер бүгүдениң бир дөмей айыыл чок болур чоруунче чүткүп турар. Оларның камгаланыр аргазын хандырар талазы-биле ап чорудуп турар хемчеглери АКШ-тың болгаш ССРЭ-ниң НОК даргазы демдеглээн. Олимпизмниң принциптериниге болгаш сорулгаларынга шынчы чорукту, Олимпиаданың делегей комитеди-биле, делегейниң өскедаа организациялары-биле, бүгү диптерни спортчулары-биле кады ажылдажылганы хегжүдериниге белениишти болгаш күзелдиишти база катап демдеглеп тур бис.

(СЭТА).

ШЫҢГЫЫ ШҮГҮМЧҮЛЭЭН

КУВЕЙТ. (СЭТА). Демократтыг Иеменниң дашткы херектер министри А. А. Ад-Дали Вашингтонуун политиказын шыңгыызы-биле шүгүмчүлээн. Ол Кувейттиң «Ас-Сияса» солунунга интервьюзунга бот-догуннаашкынныг чурттарның херектеринге каржызы-биле холгаарлаашкын, араб улустарга удур хоралыг үүлгедиишкиннер дээш Каттышкан Штаттарны буруудаткан. Чоокку Чөөн чүктө америк шериглерниң күүн улгаттырып турар чорук ол бүгү девискээрниң айыыл чок болгаш тайбың-шелээн чоруунга кыжанышкын болурун А. А. Ад-Дали айыткан.

Мурнуу-Йемен министр ПУДР биле ССРЭ-ниң аразында хөй талалыг харылзааларны бедии-биле үнелеп чугаалаан. Совет Эвилели империализмге болгаш сионизмге удур демиселге боттарының хосталгазын болгаш хамаарышпас чоруун камгалап турар араб улустарның шынныг херээн калбаа-биле деткип турар деп, ол чугаалаан.

ЛИВАНДА БАЙДАЛ

БЕЙРУТ. (СЭТА). Ливанның найысылалында хоорайны Барыын болгаш Чөөн секторларга чарган шугумну дургаар кезек-кезек удурдедир аткылажыышкыннар соксавайн турар. Бейруттуң адыышкыннарынга таварышкан кварталдарында өлүрткен болгаш балыгланган кижилер бар. Ашрафия районнуң школаларының бирээзининг хериминиң иштинге үгер-боо отунун чазылганының түнелинде ийи өөреникчи елген болгаш 15-и балыгланган.

Ливан шеригни эде организастаарының талазы-биле чазак комиссиязы ажылын үргүлчүлеп турар. Ол комиссияда премьер-министр Р. Карамеден ангыда чурттуң кол-кол политиктиг бөлүктериниң төлээлекчилери база бар. Аңаа холбаштыр ук черниң солуннары шеригни эде организастаары — чуртка байдалды чогумчалыг болдурарынга дүүштүр эң дүргеи шиитпирлээр ужурлуг кол айтырыгларның бирээзи бооп турарын айтып турар.

Ливанның эжелелде мурнуу чүгүнге удурланыышкын күштери израиль интервентилериниң шериглеринге база бир согуушкунну таварыштырганнар. Захарининң чанынга. Сайда хоорайга болгаш Ливанның мурнуу чүгүнде өске-даа районнарга партизаннар эжелекчилериниң хайгыылчыларынче болгаш турыштарынче шаап халдаашкын кылгаш, оларның дириг күжүнге когаралды таварыштырып, элээн каш күяктыг транспортёрларны болгаш автомашиналарны узуткаан. Ливан патриоттар ол ышкаш Тель-Авивтиң эжелеп алган районнарында эжелекчи күштерниң туруштарын база атакалаанар.

ДАМАСК. (СЭТА). Израильдиң сионисчи чагырыкчы бөлүктериниң Сирияга удур калбак хемчээлдиг агрессияны белеткеп турарын палестин ВАФА агентилел дыңнаткан. Сөөлгү үеде курлавырдан шериг хүрээлениче дыка хөй офицерлерни келдирткен, резервистерни шыңгыызы-биле белеткеп турар.

Көрген кижилерниң хереченилеп турары-биле алырга, эжелекчилер, тайбың камгалаарының араб чурттар аразының күштериниң сирия шериг кезектери-биле чоокшулажып турар черде болгаш боттарының шеригларининг тылында-даа артиллериянын болгаш ракеталарның чаа-чаа туруштарын кылган. Израильдиң агаар шериниң күштери бүрүн дайынчы байдалда. Мурнуу Ливанның Марджаюн хоорайынга америк болгаш израиль шериг эксперттериниң хуралы бооп, аңаа кады хөделиишкиниңиң планнаын ажылдап кылганын ВАФА айыткан.

«Күш-ажылга болгаш хөй-ниити амыдыралынга дең эргени иеген тур бис!» деп лозуунуг күш-ажылчы хөрээженнериниң чыскаалы япон найысылал Токио хоорайның «Хибия» парыгынга болган. Японияда хөрээженнерни ылгай көрүп турарының дерзии политиказын чыскаалдың үш муң аяыг киржикчилери шыңгыы буруу шапкан болгаш бүдүрүлгеге база хөй-ниити амыдыралынга хөрээженнериниң эр улус-биле деңээвес чоруун чайладырын чазактан негээннер. Бир дөмей ажылды кылган хөрээженнер эр улустан ыракта эвээш төлевырни ап турар. Өт-бүле тутканда азы божаанда ажылдан «эки тура-биле» үнер дугайында хүлээлгени алыр кылдыр япон хөрээженнерни бүдүрүлге эдлери албадап турар.

ЧУРУКТА: Токионга болган чыскаалдың хөрээжи киржикчилери митинг болур черже бар чоруурун.

Г. АНИЧКИНАНЫҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

КОСМОНАВТЫЛАРГА АЛДЫН МЕДАЛЬДАР

ДЕЛИ. (СЭТА-ның корр.) Космоска совет-индий ужудуушкунунуң киржикчилери — Ю. В. Малышев, Г. М. Стрекалов болгаш Ракеш Шарма оларга Индияның аэроклувунуң алдын медальдарын тывыскан. Шаңнал тыпсырының байырладыг ёзулалынга политиктиг болгаш хөй-ниитичи сураглыг ажылдакчылары, индий шериг-агаар күштериниң төлээлекчилери, культура ажылдакчылары барганнар. Индияның аэроклувунуң алдын медалын аэронавтиканы болгаш космонавтиканы хөгжүдеринге шылгарангай ачыхавыяалыг болганы дээш тыпсыр.

Аэроклубтуң президентизи, башкарыкчы ИНК (И) партияның Бүгү-индий комитединиң чиигине секретары, парламент кежигүнү Раджив Ганди Ю. В. Малышевтиң, Г. М. Стрекаловтуң болгаш Р. Шарманың көргүскен эрес-дидим кызымаккай болгаш маадырлыг чоруу Индияның аныяк салгалдарынга сорук киирикчи үлегер-чижек болурун чугаалаан. Каттышкан ужудуушкун найырадыр болгаш кайы-даа талага ажыктыг, хөй талалыг кады ажылдажылганының чанчыл апарган харылзааларын чаа чадаже көдүргеи, ийи талалыг эртем-техниктиг харылзааларны моондаа соңгаар улам ханыладырының аргаларын ажыткан.

Р. Ганди чергелешкек экипажтың кежигүннери А. Н. Березовойга, Г. М. Гречкога болгаш Равиш Мальхотрага, ол ышкаш космонавтылар белеткээр төптүн удуртукчузу В. А. Шаталовка аэроклубтуң хүндүлүг кежигүннериниң дипломнарын тывыскан. Май 14-те индий ШАК-тың командылалчери совет болгаш индий космонавтыларының алдары дээш хүлээп алышкын кылган.

С. КАРМАЛИТО.

ТӨРЕЛДЕЖИИШКИН

Заксенхаузен, Осло, Ташкент, Немец, норвег, узбек бо үш хоорай боттарының дөртен чыл ажыр алышкы деп санап чоруур узбек Вахаб Ибрагимовтуң болгаш норвег коммунист Фридрик Бергстрёмнуң салым-чолдары-биле сырый холбаалыглар.

Бо ийи кижи бир-ле дугаарында немец концлагерь Заксенхаузенге дайын чылдарында ужурашкан. Вахабтың-даа, Фридриктиң-даа сагыжынга ол ужуражышкын балалбас исти арттырган.

— Бистиң көрүп эрткенивис хинчектенишкиннерни болгаш коргунчуг үүлгедиишкиннерни уттуру берге. Ынчан бисти өлүм бүрген алган турган — деп, 1932 чылдан бээр партия кежигүнү Фридрик Бергстрём чугаалаар. Заксенхаузенге чүс муң ажыг кижини хинчектеп өлүрген.

Чээрби харлыг Вахабты лагерьже буттарын сый шаап каанда әккелген, ол дыка үр медерел чок чыткан. Боттарының эштери-биле кады Бергстрём ооң деңгерлиринге дузалаан. Концлагерьге хоругдаттырганнарны базым санында айыыл бүрген алгаш турган. Хенертен Фридрик аар аарый берген. Ынчан ону Вахаб ажаап турган. Ол берге үеде оларның найыралы төрүттүнген. Акы-дуңма найыралды олар, арай деп-ле дириг үнзе, мөңгези-биле эдилээрни боттарынга аазааннар.

Өңнүктер бодунуң сөзүнге шынчы болганнар. Совет Армия концлагерьни хостаан соонда, Вахаб төрээн Ташкентизинче, Фридрик Осложе чанышкан. Үр үе дургузунда олар харылзааны тудуп, боттарының уругларынга болгаш уругларының уругларынга ханы найыралын дамчыдып келгеннер.

Май 1 бүдүүзүнде Фридрик Бергстрём бодунуң өг-бүлези-биле кады Вахаб Ибрагимовка аалдап чедип келген.

ЧУРУКТАРДА: Фридрик биле Вахаб бо уругларының уруглары Стиг болгаш Фархад-биле кады; байырлал ёзузу-биле чем делгээн стол артында узбек болгаш норвег ийи өг-бүле (адаанда).

Р. ШАГАЕВТИҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохроникаазы.

ЭҢ КҮШТҮГ КӨШ ДЭЭШ

Бүгү делегейде шыдыраага ынактар бо чылдың шыдыраада кол болуушкунну — делегей чемпиону Анатолий Карпов-биле чемпионга кордакчы Гарри Каспаровтуң аразында маргылдааны четтикпейн манап турарлар. Моон адаанда Г. Каспаровтуң «Правда» солунга берген беседазын парладывыс.

— Кордакчы болурунуң матч оюннарын канчаар эртирдиңер, кандыг берге байдалдарга таварыштыңар, кандыг дуржулга немеп алдыңар?

— Мээң матч ойнаар дуржулгам колдуунда чок турган. Оюн бүрүзүнге удурланыкчымны удуп алырынга ындыг-ла бүзүревес турган мен. Чүгле чоорту матч ойнаарының психологиязын билип эгелээн мен. Матч ойнаарының психологиязын дан көңгүс өске. Матч маргылдаазынга хүннүң-не сээң мурнуңда чаңгыс ол-ла удурланыкчы олуруп турар.

Матч маргылдаазы ойнаарын билип алырының меңээ кол чугулазы Александр Белявский-биле ужуражышкын болган. Чүге дээрге ооң база матч ойнаар дуржулгазы шоолуг эвес турган. Дараазында оюн меңээ кончуг нарын болган. В. Корчной бодунуң назынының иштинде бо матч оюннарынга киришкен бүгү ойнакчыларны каттыштырганындан-даа хөй матч маргылдааларынга киришкен, боор. Баштай Корчной мурнай берген, меңээ дыка берге турган. Ынчалза-даа удурланыкчымның психологиязын, характерин өөренип эгелээн мен. Сан деңнежи бергенде, дайынчы аргаларымны долузу-биле ажыглап эгеледим. В. Корчной аңаа удур туржуп шыдавайн барган.

Василий Васильевич Смыслов-биле матч оюнунуң мурнуу чарыында тренерлерим-биле эрткен матчыга мээң частырыгларымны анализтеп, матч маргылдаазын шын планнап чоруткан бис. Шыдырааның чогаадыкчы талалары кижиге кончуг таалалды бээр болгай. В. Смыслов-биле матч оюну мээң улуг чедиишкиним болган. Ол оюнга элээн каш шынарлыг оюннарны ойнадым.

— Ам силер матч ойнаарының дуржулгазы менде бар апарган, чедиишкинниг ойнап болур мен деп бүзүрелдиг-биле чугаалап шыдаар силер бе?

— Ынчанмайн канчаар. Тренерлерим-биле кады маргылдааны бурунгаар көрүп, чамдык чазалгаларны кылып, чедиишкинниг ойнап болурумну сөөлгү матч көргүскен.

— Шыдыраа төөгүзүнде чемпионга эң аныяк кордакчы-дыр силер. Чемпионнуң хары база чаа-ла 33 болгай. Шыдыраа оюнунуң назыны аныяк апарганы ол бе? Шыдыраага дуржулга чугула болгай. Дуржулга дораан шиңгээттинип турары ол бе азы бүгү нарын аргалар оюн үезинде шыдыраа хөлүүнүң артынга шиитпирлеттинип турар апарганы ол бе?

— Оюн үезинде шыдырааның нарын аргаларын шиитпирлээри — шыдыраа уран чүүлүнүң бир кол кезээ болур. Ниитизи-биле алырга аныяк гроссмейстерлер шылгарап турары көстүп турар. Ынчалза-даа кордакчылар маргылдаазы шыдыраа оюнунуң назыны аныяк апарган деп чугаалаар кандыг-даа барымдаа бербейн турар. Ол дугайын 63 харлыг В. Смысловтуң солун оюну тодаргай көргүскен.

— Чамдык кижилер күштүг удурланыкчының мурнунга сузу хадый бээр, а бир чамдык кижилер улам сорук кирер болгай. Силер кандыг силер?

— Солун айтырыг-дыр. Мен шыдыраа ойнап органш, ол санында-ла эң күштүг көш кылыр дээш кызыдар мен. Ынчангаш удурланыкчым күштүг бе, кошкак бе, оозу меңээ хамаан чок. Ынчангаш күштүг удурланыкчы болза, меңээ улам эки. Белеткели кошкак кижи-биле ойнаары солун эвес-ле болгай. Шыырак удурланыкчы-биле ойнааш, кижи бир-ле чүвени шиңгээдип алыр, бодун база хынап көөр болгай. Сөөлгү үеде меңээ кошкак удурланыкчы черле таварышпады.

— Бир эвес чаңыт эвес болза, шиитпирлиг матчыга канчаар белеткенип турар силер. Турнир маргылдааларынга киржир силер бе азы кабинетке белеткенир силер бе?

— А. Карпов-биле бистиң байдалывысты деңнээри берге. Чүге дээрге ооң матчыга баш удур белеткенир үези четчир. Мен чартык чыл иштинде турупкан мен. Ынчангаш дыштанып алыксап турар мен. Кол матчыга бодумнуң тренерлеримниң удуртулгазы-биле Азербайджанга белеткенир мен. Турнир маргылдааларынга киржир бодавайн турар мен. Чоокта чаа Буйнога эртер турган күштүг составтыг маргылдаага киржиринден ойталадым. Чаңгыс-ла киржир бодап турарым маргылдаа — ССРЭ-ниң шыдыраачыларының «өске делегейниң» чыынды командазынга удур июньда болур ужурлуг маргылдаазы. Бистиң чыынды командавыска ойнаары — мээң хүлээлгем.

— Хостуг үеңерни канчаар эрттирип турар силер?

— Сөөлгү үеде менде хостуг үе шуут чок деп болур. Бичии-ле хостуг үе тыптырга номнар номчуп турар мен. Кончуг солун эштерлиг мен. Оларның аразында чогаалчылар, чурукчулар, журналистер, артистер-даа бар. Оларның-биле харылзажыры меңээ дыка хөйнү берип турар. Үе улам кызырлып-ла олур. Мээң бүгү кичээнгейим Анатолий Карпов-биле матч маргылдаазы ойнаарында мөөңнеттинген. Бистиң ужуражылгавысты бүгү шыдыраа делегейи манап турар. Кижилер ол хире манап турда, ону мегелээр арга чок. Тургустунган байдал бүрүзүнде эң күштүг көш дээш ойнаар мен.

Л. ЛЕБЕДЕВ беседаны кылган.

Редакцияга чагаалар

ҮШ ЧЫЛ ААЗААН

Өвүрге диш кылыр эмчилер Кызылдан келир дээнинден бээр үш чыл эрте берген. Бо чылдың эгезинде диш кылыр специалистер келир деп чарлалдар ниитиниң көскү черлеринге астынган турган. Оон сураг барган. Чамдык кижилер Кызылга чеде бергеш, дижин кылдырар ээлчээнде кээрге, янзы-бүрү чылдагааннардан база-ла ол хире хуусааны айтып каар.

Ам суурда диш кылыр специалистерни манаан улуг, биче кижилер хөй. Республиканың Кадык камгалал министерствозу бистиң бо дилээвисти хандырып, дарый специалистерден чорударын манадывыс.

О. ООРЖАК.

ЧЫГЛЫП, МӨӨҢНЕЛИР

Бистиң бичии суурувуска солун бети дээрге-ле үш хонгаш келир. Суурнуң чурттакчылары солун-сеткүүлдер-биле хүннүң таныжары берге. Чүге дээрге чыглып келирге четче номчуттунмас. Ынчангаш дилээривис болза чагыдылгавысты аргалыг-ла болза хүннүң әккеп турарын күзээр-дир бис. Бистиң негелдевисти дарый күүседирин районнуң харылзаа белдириниден болгаш совхозтуң удуртукчуларындан дилеивис.

К. СОЯН,
Тес-Хемде «Кызыгаар» совхозтуң ажылчыны.

ЧЕТЧЕ КЕЛБЕС

Сесерлиг суурнуң чурттакчылары янзы-бүрү солун-сеткүүл чагыдылгазын чылдың чорудар. Чогум ол бүгү чагыдылгалар ээлеринге бүрүн келбес. Ийи-үш чагыдылга кылган улустуң чаңгызы келзе келир. Почтачыдан негээрге «четпес чүвени мен канчаптар мен» деп, каар.

Туран хоорайда харылзаа белдириниң ажылдакчылары чонунуң чагыдылгазын четче чорутпайн турары ол бе?

В. САЛЧАК.

ДЗЮ-ДОГА ТИИЛЕКЧИЛЕР

Дзю-до хүрешке спортчу ниитилелдер аразынга болгаш хууда шаңналдыг черлер дээш Кызылга болган маргылдаага алдан хире шиилиндек спортчулар киришкеннер.

Ийи хүн үргүлчүлээн маргылдааның түңнелинде «Урожай» спорт ниитилелиниң мөгези Сергей Ендан 60 килограмм чедир деңзилиг спортчуларның аразынга тиилекчи болган. «Динамонуң» төлээзери Орлан Ойдупаа, Геннадий Голованов болгаш «Урожайның» спортчузу Майдыр Кызыл-оол олар шаңналдыг черлерни ээлээннер.

65 килограмм чедир деңзилиг мөгелерниң аразынга «Урожайның» төлээзи Вячеслав Ондар тиилээн. Ол финалга дуржулгалыг спортчулар Александр Идам биле Сергей Кондрашов оларны арыг октаан.

71 килограмм чедир деңзилиг мөгелерниң аразынга маргылдаа эгезинден тура чидиг болган. Чүге дизе ында моон мурнунда болгулаан ындыг хүрештерниң тиилекчилери Виктор Кара-Сал, Юрий Амбас, Виктор Магеря болгаш оон-даа өскелер бар болган. Бо удаада динаможу Ю. Амбас бирги шаңналды чаалап алган.

ССРЭ-ниң спорт мастеринге кандидат динаможу Геннадий Мартемьянов (78 кг) база тиилекчи болган.

86 килограммдан өрү деңзилиг спортчулар шоолуг хөй эвес болган. Маңаа Иван Хураган «Динамо», Орлан Кызыл-оол «Спартак» олар тиилээннер. «Тулган мөге» деп атты Г. Мартемьянов чаалап алган.

«Динамо», «Урожай», «Спартак» ниитилелдериниң командалары тус-тузунда шаңналдыг черлерни ээлээннер.

М. ТҮЛҮШ.

ЧУРУКТА: В. Ондар.
Авторнуң фотозу.

ДОРААН ЭСКЕРЕР

Сыстыг-Хем суурда эмнелге пунктузу бар. Эмнелгениң иштн-дашты кезээде арыгсилиг турарын аңаа келген чон дораан эскерер. Ак пөс шывыглыг стол кырында «Здоровье», «Огонёк», «Советский спорт» журналдары, «Медицинская газета» солунну чурум-чыскаалдыг делгеп салган. Солагай талада ханада «Санбюллетеньни» азып каан. Ында чонга ажыктыг сүмелерни шевергин, тодаргай бижээн. Бо эмнелгени Рита Коловна Шожукпан эргелекчилеп турар.

Рита Коловна Кызылдың медицина училищезин 1975 чылда дооскан соонда, Тоора-Хемге үш чыл ажылдааш, Сыстыг-Хемге келген. Ол үеден бээр эмнелге пунктузунуң ажылын сегидип, харысалгалыг чорууң көргүзүп чоруур. Ук суурда 300 ажыг чурттакчы бар. Эмчи оларның кадыкшылын доктаамал хайгаарап, бажыңнарынга чедип, беседалажып турар. Ие-чаштарның даңзызын тургузуп, чаштарга ай санында чугула тарылгаларны чорудары чанчыл болу берген. Эмнелгениң эмнер-биле хандырылгазы үзүктелбейн келген. Онаашкан ажылынга кызымак боорга, чон ону хүндүлээр.

Т. КЫЗЫЛ-ООЛ.

Эмчиниң сүмези

АНЫЯК ИЕЛЕРГЕ

Ие болуру хүндүлүг хүлээлге. Херээжен кижиниң ие хүлээлгези урут тыптып турда-ла эгелээр. Келир үеде төрүттүнер уругнуң кадыы, өзүлдези авазының сааттыг турар үеде арыг-шеверни сагаанындан, аңаа белеткелинден хөлчок хамаарыыр. Хүн чурумун шын сагыыры эргежок чугула. Арыг агаарга доктаамал селгүүстээри, хонукта сес шак удуп дыштаныры болгаш сула шимчээшкиннер кылыры ажыктыг.

Сааттыг иелер уруг чемгеренинге бүгү тала-биле белеткенир ужурлуг. Чижээлээрге, эмиглерни баш бурунгаар арыг холдар-биле нугуп, допшуларын саваңныг суг-биле чуп, кадыг чоттунар аржыыл-биле дүрбүүрүн утпаңар. Кедер идик-хеп хостуг болгаш чиик болур ужурлуг. Саатталганының баштайгы айларында күзээн чемнерин чип болур. Оон сөөлзүредир сүттен кылган чемнер: ааржы, простокваша, сүт база ногаа, фрукт аймаан хөйнү чемге кирери ажыктыг. Арага, ажыг дустуг чемнер болгаш хөлүн эртир чигирзиг аъш-чем ижип, чип болбас.

Аныяк иелер бир дугаарында дараазында чүүлдерни белеткеп алыры чугула. Чуга 12—15 чөргек. Чымчак дүктүгүр пөстен 6 чөргек, белин чөргээр 15 чымчак пөс, чуга болгаш чылыг сес хөйлең база үш бөрт. Оон аңгыда хөвеңниг болгаш чуга чоорганнар, үш ак чоорган, клеёнка белеткээр. Аптечка албан турар.

Божуурунуң бетинде ийи неделя артканда аар чүве көдүрүп болбас. Чаа саткан чөргектерни сугга чуггаш, илиир-биле базар. Бичии уруг чуур тазты аңгылап алыңар. Чаш уругнуң хеп-сыпын, чөргектерин арыгсилиг черге шыгжаңар.

Т. ЧЫМБА,
акушер-гинеколог.

ТУЛУП ЧҮЪКТЭЭН БӨРҮ

Болган таварылга

Бистиң черге кыш, чай чок бөрү-биле демисежир аңчы чурттап чораан. Ооң адын Мөрзекей дээр. Бөрү-биле акташкан ол аңчы назынының иштинде чеже хире араатаннарны узуткаанын санаары берге. Чаңгысла катап Мөрзекей аңчы-биле аңнаар аас-кежик меңээ таварышкан. Майның баштайгы хүннеринде тайга кезип, бөрүлер изи-биле артсын ажыр, хемнер кежир улчуп чорааныывысты мынчага утпас мен. Аңчының амытыны безин хыл кырынга келир, айыылдыг сегиржип алышкынының, чамдыкта муңгаранчыг-даа, хөглүг, чаптанчыг-даа ужуралдарының дугайында ол чугаалаар турган.

Мөрзекей ашак улуг бора аъдын мунуп алган чоруп келгеш:

— Че, дуңмам сенде эки боо-даа, аът-даа бар-ла болгай, аңаа чүнү кылып олурар боор, ийи-үш хонук чоруп көрээлем — дээш, башкы Таңды сыннарын одурту көргүлей-дир.

— Ам мынчан канчап аңнаар. Аңнар төрүүр четкен эвес чүве бе? Аң төрүүр четкен эвес, харын бөрү ам төрээн болгай, оларның ам хирээнде-дир ийин. Бөрүнүң кежин-даа, а харын диригге-даа дужаарга шаңналы безин бар болгай. Оларны кайызын тыварыл, берге ыйнаан — дидим.

— Ол-даа ажырбас, оларны мен билир-дир мен ийин. Дээр база бүрген келди, ам часкы өлүген хар черле чаар-дыр ийин — дээш, мени шуут-ла кыңчыктырбайн са сургааш, эртен эрте чоруур кылдыр күткүп кагды. Эртенинде эртежик-ле аъттанышкаш, Белдир-Тайга, Шеттиг-Оорга кайы сен дээш, хаптывыс. Ол-ла чорул ора орук ара аалдарга дүжеривиске:

— Бөрү-даа бергедеди-ле. Дүнениң-не коданнаар, эртен көөрге, канчап-даа турда, бирээни-ле чара соп каан чыдар. Олар бо Шеттиг-Ооргада төрээн хире. Харын барып кырып каап көрүңер — деп, сүмелей-дирлер. Шеттиг-Оорга ужунга кежээ орайтады четкеш, аңаа барып одагланып, куу сыраны доораш, кызырады одап алгаш, хола пашка шайны хайындырып алдывыс. Аңчы кижиниң чаңы черле ындыг. Хайнып келген шайны ижериниң мурнунда оран-таңдыга чалбарып чажар. Мөрзек аңчы ол-ла чаңы-биле тура халааш, хайындырган шайны хымыжы-биле бичиилеп узуп, долганып тургаш, чүк-чүкче:

— Өршээ, оран-таңдым, колданып-дилениш чор мен, өл мыйыстыг өрген мыйыстыындан чүл? Азыг-диштиниң, сарбагар дыргактыындан чүл? Авырап, азырап менче-ле көрнүп көр, албодумну, ажы-төлүмнү улуг эдээңге олуртуп өршээ. Бээр көрген мээңиңге, аар ийде аргаңга кайгамчыктыг караан хаптап, кундустарың кулаан кумнап өршээ! — деп, оон-даа өске хөй-ле сөстер йөрээп, — че, ам шайлап олургай-ла — дээш эжим эгеледи.

Мен база-ла шайлап, ийилээ хөөрежип, чугаалажып олур бис. Ынчап олурувуста дүн орайтаан, аъттарывыс оъткарып кааш, улуг от чанынга чыткылап алганывыста улуг-ла үр болбаанда кижи алгырган ыышкаш болду. Бо чүү болду дишкеш, ковайып олуруп алгаш, топтап дыңнаарывыска бистен ырак эвесте өрү бөрүлер улуждыр. Караңгыда аъттар хойгузуп, кижи чадагладып каап, халап болуруйна дээш, тура халааш одувусту оон-даа чырыды одап кааш, чыдып алдывыс.

— Чаапса, эртен саазын дег харга истеп чедер эвес бис бе? — дижип, чыткаш, удугулап каап-тыр бис. Эртен оттуп келиривиске шынап-ла хар чаапкан, истеп болур. Эки хүн үнген-дир бис, ам черле болу берген эвеспе дижип улуг-ла далашпайн маажым чемненип алгаш, аъттарны эзертенгеш хемни өрү чортуптувус. Улуг ыравайн чорувуста ийи бөрү изи Шеттиг-Ооргаже үнген чыдыр.

— Аъдың аңаа баглап кааш изи-биле чадаг чорувут. Оваарымчалыг чор, кижиже халыза хөңнү эвеспе. Айыылдыг болгай. Аъдым дытка баглап кааш ооргамда боомну дүжүргеш, чүгле мажы базар кылдыр белеткээш, ис-биле аъргады одурту чоруптум. Бөрүнүң изи үне халып чоруй барган болду. Корга-корга хирээнни бакылап дыңнаарымга оолдары ында сыгайнып чыдырлар. Ам-на эжимни кыйгырдым.

— Хирээн кайда чыдыр, кайы хире ырак ирги, ханы болза казарга берге болду бе? — деп, аңчы чугааланып олур. Ыяш алгаш, суп көөрүмге метр бичии-ле ажыг хире. Пөш дөзү курган күдүрээ черни үңгүрнүң кырындан тепсеп тургаш, чугазын тыпкаш бичии казып чорумда шынап-ла дораан-на дешти берди, ааштап каапкарымга бо-ла чиригайнчып чыдырлар.

— Чеже-дир че? — дээш эжим олуруп алган. Бирээ, ийи, үш, дөрт, беш, алды, чеди дээш он ийиге чедир санадывыс.

— Мынча бөрү өзүп келген болза чүнү арттырар. Кодан хойга таварышса когун үзер. Ынчаарга ийини диригге ап алыылы. Ийилээ ыттар кылдыр азырап-даа көргей-ле бис — деп, эжим саналдады. Ынчангаш өскелерин соккулааш, союп алгаш чоруткаш, хемге кирип кээп турувуста орайтаан. Болаага хонуп алгаш эртен эрте өрү каъттардан аңдан көрүптээли деп дугуруштувус. Ынчап олурувуста хеп-хенертен аъттарывыс кизир-казыр хойган соонда, бөрү бо-ла эрте халыды. Оон алгыржып, кышкыржып, аъттарывыс одаг чанынче чоокшулады өртеп алгаш, үйгу чок тура хондувус. Бөрү оолдарын сүрүп турары ол-дур деп, аңчы чугаалады. Даң адып, чырып кээрге ам-на шимээн чок. Эртен чоруурда ийи дириг бөрү оолдарын аңчы паш сугар тулуп хавынга суккаш, тал доорзунга салып кагды. Ынчангаш аъттарывыс ак черге аппаргаш кижеңнегилээш, өртегилээш аңнап чоруптувус. Кээримге эжим чедип келген, арнын көөрүмге бир янзы корткан хевирлиг олур.

— Демин-не келгеш сени манап олурдум. Мен-даа бо бежен хар ажып, башкы, соңгу таңдыларга ужен-дөртен чылда аңай кара чажымдан бо кырааже чедир аңнап келгеш, мындыг хайбачыттыг чүвеге-даа ужуражып көрбээн мен. Күш-хүнезиниң, паш-савазын тулуп хапта чүъктеп алган бөрү көрдүм. Ол хавы артында-ла мээң тулуп хавым-на хевээр, ала тулуп болду. Бо назыда чеже чаш мөрзек өлүрген кижи мен, оларның хинчээ четкени ол-дур ийин. Ол ам арта мени кыжырып, ала тулуп артынып алган. Мен ам кайын дириг үнер мен. Дүүн черле хамык чүве аайлажып, 12—13 бөрү өлүрүп турган-дыр бис. Артында-ла ийини диригге азыраар деп, кажан, кая бөрү оглун ыт кылдыр азырап аксым амдажааныл — деп бодун кончуттунуп, артында-ла дериде берген олур.

— Чоп боолаппадың — дидим.

— Ону канчап боолаар чүвел? Бөрү боол хуулуп алган оран ээзи-дир.

— Паш-савазын суп алган деп канчап билдиң. — Билбейн канчаар. Маңнаарга каңгырткайнып, дагжап чорбадыве. Че, кижи байысаап турба. Дүрген чанаалы — дээш чорупту. Ол ийи дириг чүвени барган олчаан согардыр деп чоруп олурду. Кудургай черге дораан-на келдивис. Одаг чанынга тулуп хапка ийи бөрү оглу кайда боор? Чок. Иези одаг чоогунга чаштып чыткаш, бис чоруй баарывыска оолдарын хавы-биле оорлап чүъктеп алгаш, халып бар чыткаш аңчыга таварышканы ол боол-тур. Аңчы аян, омаажын база ол хавынга суп каан чүве-дир. Аңчы ам кээп хомудап:

— Кулугурну өкпе-чүрээн үшта адып каар чүвемни. Тулувумну, аяамны, омаажымны. Че, канчаар бо удаада сээңии-дир, хүн ийис болгай, мээң чурттаан ам-даа ырак болгай, ужуражыр хүнүвүс бар-ла боор. Бөрү оолдары мөрзектерге уттуруп каар кижи ады-сураа үнген аңчы Мөрзекей мен эвес-ле болгай мен...

М. ЧҮЛЬДҮМ.

ТВ

МАЙ 17-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — «Лесные путешественники». Мульт-фильм. 9.15 — «Государственная граница». Уран-чечен телефильм. Бирги фильм — «Мы наш, мы новый...». 1-ги сериязы. 10.20 — Харылаар, горнистер! 11.00 — Медээлер. 11.05—14.15 — Чапсар. 14.15 — Медээлер. 14.35 — Эртем-нептереддиг фильмнер. 15.15 — Паустовскийни номчуп ора. 16.15 — Эрги Азербайджан музыканың театры. «Ирс». 16.45 — «До шестнадцати и старше». 17.30 — «Шыдыраа школазы». Разрядтыглар клазы. 18.00 — Д. Кабалевский. Концерт. № 2. 18.30 — «Пойдём, увидишь». Документалдыг телефильм. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Делегейниң чадаг-терге чарыжы. 19.20 — «Миллионнарның ленинчи университеди». Школа — кижиниң чогаадыкчы идепкейиниң тургустунарының эң кол чадазы». 19.50 — «Государственная граница». Уран-чечен телефильм. Ийиги фильм — «Мирное лето 21-го года». 1-ги сериязы. 21.00 — «Үе». 21.35 — Тайбың болгаш аныяктар. 22.10 — РСФСР-ниң улустуң артизи Ю. Марусинниң концерти. 22.45—23.05 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Противовес Коновалова». Документалдыг фильм. 8.35; 9.35 — Физика. 6-гы класс. Энергия болгаш ажыл. 9.05; 12.35 — Испан дыл. 10.05 — «Знание — сила». Эртем-нептереддиг журнал. 10.35; 11.40 — И. Гёте. «Фауст». 9-ку класс. 11.05 — «Автоматчылыга: эртемниң болгаш шиңгээдилгениң айтырыглары. Үшкү дамчыдылга. 12.10 — Зоология. 7-ги класс. Ч. Дарвинниң эволюсчу теориязы. 13.05 — «Военрук Барановский». Москваның № 167 школазының шериг удуртукчузунуң дугайында телеочерк. 13.50 — «Этот горячий мир». Эртем-нептереддиг фильм. 14.10 — «Отпуск, который не состоялся». Тайылбыр бижиктерлиг уран-чечен фильм. 15.25 — Делегейниң музейлер хүнүнге. «По музеям мира». Кинотайылбыр. 16.10 — Медээлер. 16.15—18.00 — Чапсар. 18.00 — Медээлер. 18.20 — «Тарханы». Документалдыг фильм.

КЫЗЫЛДАН

18.30 — «Спорт». Совет Тываның 40 чыл оюнга тураскааткан чайгы спартакиада. Дзюдо хүреш талазы-биле республиканың бирги чериг дээш маргылдаа; 19.00 — «Служат братья на границе». Телефильм. 19.15 — «Азия төвү». 19.45 — Теле-медээлер. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.15 — «Дем каттыштырылгазы». 20.45 — «Ярмарка цветов». Документалдыг телефильм. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Схватка». Уран-чечен телефильмниң премьеразы. 2-ги сериязы. 22.40—23.30 — «Силер ону шыдаар силер».

Редактор В. С. ШАРАВИН.

АГААР

Бөгүн республикага чуга булуттаар, чагбас. Соңгу-барыын чүктен хаттың дүргени секундада 5—10 метр. Дүне 1—6 градус соок, чамдык черлерге 0—5 градус чылыыр. Хүндүс 16—21 градус чылыг.

Кызылга чагбас, соңгу-чөөн чүктен хаттың дүргени секундада 5—10 метр. Дүне 0 градус хире соок, хүндүс 18—20 градус чылыыр.

КИНО

МАЙ 17-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «След росомахи» 15.10, «Волчья яма» 9.30, 12.10, 17.00, 20.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Это было в разведке» 9.30, «4:0 в пользу Танечки» 10.50, 13.10, «Признать виновным» 15.00, 17.00, 18.50, «Выстрелы за деревней» 21.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Прошлое было ошибкой» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Дело для настоящих мужчин» 15.00, 17.40, 19.30 шактарда.

«ЧАЙГЫ»: «Живые и мёртвые» 15.00, 18.00 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Пираты XX века» 19.30 шакта.

Редакцияның адрези: 667000. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажың № 3 Телефоннары: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-25-54, харысалгалыг секретарының 2-23-35, секретарьаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, культура килдизиниң 2-23-54, кедээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн баргаңда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 1064

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1;

ТС — 00954.